

Sajūdžio ATGIMIMAS

2018
Spalis

Specialus leidinys
Nemokamas

Lietuvos Persitvarkymo Sajūdžio, savaitraščio „Atgimimas“ 30-mečiui
ir Romualdo Ozolo gimimo 80-mečiui paminėti

Rugpjūčio 23 dieną Vingio parke Lietuvos Persitvarkymo Sajūdžio pakviesti susirinko apie 250 000 žmonių iš visos Lietuvos ir kalbėjo apie istorijos tiesą...

Kraštas, kurį iš savo protėvių paveldėjome, yra mūsų. Vadinam jį Lietuva ir norim, kad šis žodis iš pasaulio kalbos, iš jo žemėlapiu neišnyktų. Rašom ir tariam jį kartu su kitais nemažiau vertais ir garbingais tautų ir valstybių vardais. Norim, kad ir kiti su pagarba mus išstartų.

Istorija, į kurią mes atsiremiam, yra mūsų istorija. Šviesos ir tiesos spindulys teapšviečia skurdžius ir garbingus, kraujuojančius ir sopulingus jos puslapius, senus ir naujus jos kultūros paminklus.

Kalba, kuria kalbam ir kuria didžiuojamės, yra mūsų kalba. Joje užtenka žodžių meilei ir neapykantai, džiaugsmui ir liūdesiui, ji niekam negraso, ji nieko neatstumia. Kaip ir visos, ji nori gyventi.

Žmogus, kuris žiūri į mus, reikalauja tiesos ir teisingumo. Turi būti apsaugotas jo gyvenimas, darbas, kūryba, apgintas ir pagerbtas jo žmoniškumas, sąžiningumas, dora. Jo dvasios gelė, jo būties vienybė teišsiskleidžia tarp mūsų ir mums.

Gamta, kurioj esam, yra mūsų, bet mes esame jos. Nuvalykime užterštas žalias jos akis, rūpesčiu ir globa apgaubkim visus jos pavidalus, visas jos broliškas formas.

Mes sveikinam Persitvarkymą, išlaisvinantį dvasią, mintį, darbą, kūrybą, ir po jo vėliavom – viešumo ir demokratijos vėliavom – siekiame atsinaujinti, atgimti žmogui ir tautai.

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS

Ištrauka iš Justino Marcinkevičiaus (1930–2011) kalbos.

Raimondo Urbakavičiaus nuotrauka, Lietuvos nacionalinio muziejaus archyvas.
„Atgimimas“, 1988 m. rugsėjo 16 d., nr. 1.

Mielas skaitytojau,

Rankose laikai senojo „Atgimimo“ atspindį. Tūkstančiams jis buvo ir šauklys, ir sielos raminotojas, ir mokytojas, ir Sajūdžio vėliava...

Tai nepakartojama: laikai nebe tie, žmonės kitokie...

Trys minėjimo datos nesutampa, tačiau visos jos neįmanomos viena be kitos. Romualdas Ozolas – vienas Sajūdžio idėjos puoselėtojų ir jo kūrėjų, kuriam ateinančių metų pradžioje sukaktų 80 metų. Jo sutvertas savaitraštis „Atgimimas“, kurio pradininkas bei idėjinis vadas jis buvo... Jis – vienas organizatorių Lietuvos Persitvarkymo Sajūdžio, kuriam steigiamojo suvažiavimo dieną – spalio 22-ąją – taip pat sukanka 30 metų...

Visų trijų temų neįmanoma apėmti. Čia bandome, laikantis Sajūdžio programos principų, ne tiek kritikuoti, kiek atidžiau pažvelgti į Lietuvos ateitį sąjūdiečio, politiko, filosofo, ekonomisto, kultūros istoriko, mokytojo akimis...

Kiekvienas skaitytojas ras temą sau. Vieni ras prisiminimą, kiti gal pajus, ką tada pergyveno, ko vylėsi jų tėvai, kuria kryptimi derėtų eiti šią dieną. Mūsų autoriai:

Vytautas **BUDNIKAS**:
žmogaus teisės – 11

Bronislovas **BURGIS**:
mokykla, mokiniai, vergovė – 7

Rasa **ČEPAITIENĖ**:
kultūros politika – 5

Vytautas **DAUJOTIS**: aukštoji mokykla, vertybės, praradimai – 7

Valdemaras **KATKUS**:
darbas, migracija, ateitis – 9

Vytautas **LANDSBERGIS**,
Justas **PALECKIS**: kompartija, Suvažiavimas, fantomas – 2

Romualdas **LAZUTKA**:
socialinis teisingumas, skurdas – 9

Ryšard **MACEIKIANEC**:
lenkai kaip lietuviai – 15

Linus **V. MEDELIS**:
Ozolas, „Atgimimas“, Sajūdis – 2

Romualdas **OZOLAS**: ar mūsų valstybė mūsų? – 3

Vytautas **RADŽVILAS**: Europos sąjunga, globalizacija, Lietuva – 4

Antanas **RYBELIS**:
Ozolas – filosofas, raštai – 3

Algimantas **RUSTEIKA**:
Sajūdis kaip nerimas – 3

*
LPS PROGRAMA, 1988 – 13, 14

LPS TARYBA: visas sąrašas – 3

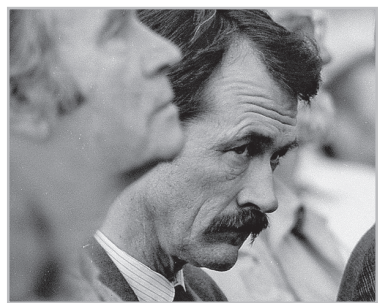
Darbuotojų „Atgimime“ sąrašas ir kita – 16

Redaktorius

Linas V. MEDELIS

Ozolas – „Atgimimas“ – Sąjūdis

„Mano garbė yra su manim ir be kokios nors partinės malonės ją man pripažinti“, – prieš aštuonerius metus dienoraštyje rašė (1939 01 31 – 2015 04 06). Tos malonės jam nereikėjo, jos ir nebuvo.

RO (taip jis pasirašydavo su trumpintai) nešmėkščioja ekrane kaip svarbiausias didvyris ir vienintelis tikras Lietuvos kūrėjas. Jei tiesa, kaip sako filosofai, kad genialumo prakeiksmo žymė yra sugebėjimas atsispirti sistemos gundymams, jei žmogus ne samprotuoja, o mąsto, žinodamas, kad nirtingas gebėjimas apginti savo tiesą yra jo paties gyvenimo būdas ir esmė, RO yra vadintinas vienu ryškiausių šiandienos Tėvynės šviesulių.

Per trisdešimties metų laiko atstumą vis labiau ryškėja milžiniškas – kaip pompastiškai tai beskambėtų – RO indėlis į Nepriklausomos Lietuvos atkūrimą.

Ne vienas matė, kaip RO ima Ateitį už rankos, vesdamas ją į dabartį. Tačiau ne vienas matė ir kaip toli jis kartais būdavo nuo gyvenimo realybės, kaip nekreipė dėmesio į to nevertas politinio gyvenimo smulkmenas, intrigas ir kaip ne vienas, tuo pasinaudamas, paspirdavo jam po kojų akmenuką, kad to ateities horizonto jis nepasiektų.

„Ką daryti, kaip neprarasti sugebėjimo pro gyvenimo bjaurastį išvelgti pasaulio grožį? – klausė savęs Sąjūdžio kūrėjas, jausdamas tiesą, kad „prisitaikantis“, „priimtinas“ „tolerantiškas“ mąstymas yra viena patikimiausių ir dažniausiai pasitaikančių intelektualinių savižudybės būdų

galvoje praėjus kiek daugiau nei pusantro mėnesio po Sąjūdžio iniciatyvinės grupės rinkimų Mokslų akademijoje. Ir pirmojo „Atgimimo“ numerio išleidimo data tampa 1988 m. rugsėjo 18 diena. „Atgimimo“ vyriausiasis redaktorius savo dienoraščiuose panašią frazę įrašydavo dažnai, matyt, kai nusvirtdavo pervargusios rankos ir laikinai laimėdavo nuolatinę įtampa. „Viską mesiu, atsidėsiu „Atgimimo“ redagavimui“ – redakcija jam buvo ramus audringo politinio gyvenimo užutekis. Tačiau taip ir nebuvo jam aplinkybių to leista – Sąjūdžio iniciatyvinės grupės lyderiui, Sąjūdžio Seimo tarybos vicepirmininkui, savarankiškosios LKP biuro nariui, LTSR ir Lietuvos Respublikos AT deputatui, Nepriklausomybės akto signatarui, vicepremierui, įvairių komisijų, delegacijų, derybų grupių, apskritųjų stalų organizatoriui ir vadovui...

... be abejo, kartu buvo ir Sąjūdis – ta nepaprasta šventė, prasidėjusi su Iniciatyvinės grupės subūrimu 1988 m. birželio 3 d. (ši data šiomet paminėta valstybės mastu kaip Sąjūdžio įkūrimo data) ir Steigiamojo suvažiavimo atgaiva (1988 m. spalio 22–23 dienomis), suteikusi vilties šimtam tūkstančių žmonių. Bet ne Sąjūdis, kaip prarasta galimybė...

(Nyka-Niliūnas). Jis neprisitaikė, todėl ne vienam kitam „epochos kūrėjų“ buvo esama ar įsivaizduojama kliūtis nūsiskant nuo tiesos veidrodžio. Jis nepasidavė sistemos vis stumiamas iš viešojo gyvenimo. Visa tai atsispindi jo dienoraščių puslapiuose.

„Ar nemesti visko ir neužiimti laikraščio leidimu? Pavadinant jį „ATGIMIMAS“? Ar gal dar kurį laiką pamėginti derinti visus savo darbus ir su šituo? Taip tikriausiai ir darysiu, bet laikraščio leidimo, ko gero, imsiuos“ (įrašas 1988 m. liepos 31 d., sekmadienį, 11.28 val. - Žvaigždės blėsta auštant. – V., 2008, 312 p.). Tokia mintis gimsta jo

MŪSŲ TIESA

Sukasi, / sutemas maldamas, / varnų būrys. / Lapkričio gruodas- / ir žmonės / užsklendžia duris.

Kur tu, / tiek metų kartojęs vis: / mūsų tiesa! – / Spindi danguj / abejingų pasauliui šviesa. /

2005 12 09.

Iš R.Ozolo eilėraščių rinktinės. Septyniadešimt penkt(i). – V., „Petro ofsetas“, 2014.

... ir skaudančia širdimi pažymi: „Lietuvai vis giliau grimzant į nevilgtį, vis skausmingiau klampojant per valstybės bankrotą, vis daugiau žmonių kalba apie naujo Sąjūdžio būtinybę, kiti laukia visagalio vedlio, dar kiti rezignavę tyli“...

Zenono Nekrošiaus nuotr.

Romualdas OZOLAS

Tai kurgi mes einam?

Sąjūdį jau įprasta vadinti stebuklu*. Sąjūdis nėra stebuklas. Stebuklas jis gali tik atrodyti, kadangi yra pasibaigęs. Viskas praecy atrodo buvę gražiau.

Sąjūdis buvo milžiniška tautos reakcija į didžiulę nelaimę, penkias dešimtis metų slėgusią Lietuvą, kol, pasitaikius progai, išsiveržė galinga emocija, kurioje slegianti nuotaika pamažu virto niekada dar nepatirtu šviesiu džiaugsmu. Net ir tada, po tuo džiaugsmu, Sąjūdis buvo visų žmogaus emocijų ir net fizinių išteklių reikalaujanti įtampa, o Sąjūdžio organizatoriams – ir daugiau...

Ne režimais kuria žmonės – žmonės kuria režimus. Arba susitelkdami savy įveikti savo menkumą, arba išsileisdami, atsipalaiduodami ir leisdami savyje išsikeroti destruktijoms.

Kai dabar, Sąjūdžio 20-mečio proga (tekstas spausdintas 2008 m. red.), klausia, kas iš tiesų pasikeitė Lietuvoje, aš atsiverčiu Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo rezoliucijas. Jos iš esmės nepaseno. Yra ir trumpas jų turinio išdėstymas, paskelbtas pirmajame „Atgimimo“ numeryje. Tai – nedidelis Justino Marcinkevičiaus įvadinis žodis**

Nesileisiu į ginčus (žinoma, ne su Just. Marcinkevičium), ar kraštas, kurį vadinam Lietuva, mūsų ar jau ne mūsų.

Nediskutuosi, ar istorija, į kurią remiamės, jau mūsų, ar jau visai ne. O ar kalba mūsų – dar mūsų?

Paklausiu vieno: ar mūsų valstybė – mūsų?

Jei į anuos klausimus kiekvienas gali atsakyti tik asmeniškai, tai į

pastarąjį – visi vienareikšmiškai, remdamiesi juridiniais aktais.

1988-ųjų rugsėjo 16 d. Just. Marcinkevičiaus tekstas negalėjo į tą klausimą atsakyti nei teigiamai, nei neigiamai: valstybės nebuvo, visais tais savo priklausinių ir vertybių savinimais mes į valstybę tik kvietėm. Tiems, kurie dūmė akis, tardami valstybę – sąjunginę respubliką – mus turint, galėjom atsakyti labai paprastai: nieko sau valstybė – be piliečių! (nebuvo net LTSR piliečių, buvo tik TSRS piliečiai).

Sąjūdis pakvietė, ir tauta pamažu kilo – į savo valstybę, į savo pilietybę. Vienintele.

Tačiau kai aš šiandien girdžiu, ką mes kalbam ir apie valstybę, ir apie pilietybę, apie istoriją, kalbą, kultūrą, dažniausiai pašiurpęs klausiu: tai kurgi mes vis dėlto ejom – į laisvę ar į nepriklausomybę?

Atsakymo ieškau mūsų Baltijos kelyje. Šito reiškinio mes dar gerai neapmąstėm, nepažinom. Nors, tiesą pasakius, jis ir neišsemiamas. Ir, ko gero, nepabaigiamas arba nepasibaigęs: kaip į tą Kelią išėjom 1989 m. rugpjūčio 23-iają, taip ir tebeinam. Trumpam stabtelėjom pasirašyti Kovo 11-osios dokumentų, tačiau jau kitą dieną Lietuva pamažu patraukė tolyn – į Angliją, Turkiją, Ameriką. Šiandien Baltijos kelias tęsiasi Ispanijos, Airijos, Britanijos pakrantėmis, o vienas mūsų, sako, nusipirko gabalėlį Mėnulio.

Tebežingsniuojam į Laisvę.

Tai, ko dar nebuvo galima sakyti 1988 m. rugsėjo 16-ąją, nepasakyta liko ir vėliau: valstybė – tai ne Laisvė, o Nepriklausomybė.

Nepasakėme ne tik to, nepasakė-

me daug ko, taip pat ir tokio svarbaus dalyko, kad kova dėl valdžios gali sunaikinti pačią valdžią. Nepasakėme to komunistams, nes iš jų valdžią reikėjo tiesiog atimti, nepasakėme ir saviems, sąjūdiečiams, nes čia reikėjo sutelkti „vidinę daugumą“. Daug blogybių, dėl kurių šiandien klampojam kaip pelkėje, užsimezgė dar Sąjūdyje, ir nepasakyti šito – tai klimpti dar giliau. Neleisiu sau išeiti, bent nepastatęs savęs prie sienos.

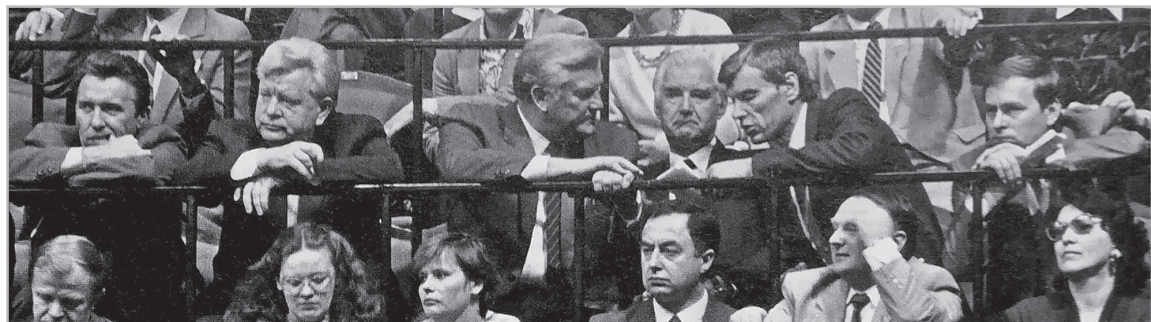
Man visiškai nesvarbu, laimingas ar nelaimingas yra Algimantas Čekuolis***, kas sekmadienį per TV ir šiaip per kiekvieną viešą kalbėjimą spinduliuojantis įsikūnijusį Sąjūdžio teismą. Man dar labiau nesvarbu, laimingas ar nelaimingas esu aš pats. Man svarbu, ką mes, Sąjūdžio ir jo meto žmonės, darome, kaip atsakome į kalbas, kad Lietuvos Respublikos 1992 metų Konstitucija kurta ir priimta euforijos sąlygomis ir užtat šiandien šaltesnių galvų gali būti kaip nori taisoma, kad ne tik Kovo 11-osios, bet ir Vasario 16-osios Lietuvos valstybė gimė iš žodžio, suprask – lingvistinės sugestijos, užtat kalbėti apie Nepriklausomybę – kažkokia pagoniškos stambeldystės liekana.

Man gaila tų žmonių. Sakau jiems tiesiai: nieko šiame pasaulyje jie dar nesuprato. Nieko. Nes viskas gimsta iš žodžio.

Todėl šiandien prašau visų: pasakykite savo žodį! Atsakykite, turim dar mes savo valstybę – ar ne?

Ar mūsų nelaimė dar per maža, kad manytume, jog tokiam žodžiui ne laikas? Ar gal Lietuva ne nebeverta to mūsų žodžio?

Kopartija Steigiamajame suvažiavime

Vidurinėje eilėje iš dešinės: Vilniaus miesto LKP komiteto pirmasis sekretorius Kęstutis Zaleckas, LKP CK ideologijos skyriaus vedėjas J. V. Paleckis, LKP CK sekretorius Lioginas Šepetys, Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto (LKP CK) pirmasis sekretorius Algirdas Mykolas Brazauskas, LTSR Ministrų Tarybos pirmininkas Vytautas Sakalauskas, LTSR Aukščiausios Tarybos prezidento pirmininkas Vytautas Astrauskas.

Justas Paleckis: *Apie ką šnekučiuojamės su Algirdu Brazausku? Tikriausiai tiksliname detales dėl jo būsimo kalbos Sąjūdžio suvažiavime, kurios paruošime aktyviai dalyvavau. Mano nuotaika tomis dienomis buvo puiki – jaučiau, kad bręsta didžiulės permamos, kurių nori aiški dauguma lietuvių. Praėjus 30 metų sakyčiau, kad pagrindinės viltys išsipildė. Bet toli gražu ne visos. 2018 08 30.*

V. Landsbergis: *Aš noriu pasakyti, kad Lietuvos gyvenimą, jo raidą ir visus įvykius, kurie atvedė mus į šią dieną, lėmė dvi pagrindinės politinės jėgos: Sąjūdis, gimęs iš Lietuvos žmonių pasipriešinimo ir vilties, ir pradėjusi persitvarkyti Lietuvos komunistų partija.*

Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos pirmojo šaukimo pirmoji sesija (stenogramos), - V., 1990, p. 64.

V. Landsbergis: *...Nusikaltimai yra nusikaltimai. Gauja, klanas, klika, kuri dalyvavo ir organizavo tuos nusikaltimus, yra tokia, kokia ir buvo, tiktai pakelta į partijos rangą. Tokios partijos nebuvo iš viso. Man atrodo tai klaidinga.*

Iš I. Makaraitytės interviu su V. Landsbergiu LRT: įrašas lrt.lt tinklalapyje 2018 09 11.

R. Urbakavičiaus nuotr.

Algimantas RUSTEIKA

Z. Nekrošiaus nuotr.

Viskas sugrįžo

Dar tik bus tas šaltas rytas – balsai suskaičiuoti ir einam, rankomis susikabinę, gatvės viduriu pro Aleksoto aerodromą, kur tamsuoja šarvuoti malūnsparniai, galintys pora salvių nušluoti pusę Kauno, apsvaigę nuo šampano ir jaunystės dainuojam, juokiamės, mes dabar broliai ir seserys, jau žinom, ką išaušus visi sužinos – nugalėjom.

Dar bus naktis, kai ekranams sutemus marsiečiai su automatais vaikšto koridoriais ir sulaukiam prabylant Lietuvą, kuri pasakys apie žuvusius, o žmonės vis važiuoja

ir eina prie barikadų, ore arbatos, laužų, laisvės ir mirties kvapas, ir niekas nežinom ar motorai pragriaudės pro šalį, pajuntam amžinybę paliečiant veidą ir nebaisu, ko paskui nei vienas nesuprasim.

Dar tik bus šitie metai, kai pabuvom dideli ir laimingi, kai viskas pradėjo nutolti ir baigės staiga kaip jaunystė – atsibudom iš sapno, sugrįžom ir įsikūrėm vienatvės šaly, kur lekia po orlaivio sparnu ir nuplaukia protėvių žemė šimtams tūkstančių, kurie nebegriš pas senelių kapus, lenkia savo nevilties

taurę ir svajoja, kaip Tėvynei atkeršyti.

Dabar dar 1988–jų spalio pabaiga, stojam ir sėdamės plojimų bangose, mirguliuojam artimiesiems per juodai baltus televizorius, persitvarkysim ir gyvensim laisvoje Sąjungoje, ir mes susižvalgom – čia ne koks komunistų suvažiavimas! – liekam sėdėti, o visi stojasi ploti ir žiūri atsisukę kaip į nesveikus, ir kauniečiai pasako ko tikrai norim, tada padovanoja mums atimtą Katedrą ir visi pašėlsta.

Paryčiais dar kalba, nors nieks nebeklauso, ir rūkom

išėję į naktį – tada dar rūkydavom – kol sužinom, kas mums lig mirties vadovaus iš tų, kuriuos išgelbėję melsimės jiems už išgelbėjimą, o tavo vaikystės kambarėly motina, kurios nebebus, prisiglaudžia kaip vaikas ir sako – netikėjau, Algiuk, to sulaukti.

Ten mes jauni ir dar matysim, kaip laikas apsisuka ir sugrįžta su nauja jėga, kaip ledas suaiži po kojomis ir apačioj vėl pakyla tamsūs, galingi vandenys, kaip ateina pradžia ir nerimas, kad mūsų yra per mažai.

2018 09 15

Antanas RYBELIS

Romualdas Ozolas kaip filosofas

Ozolo rinktinių filosofijos raštų apžvalga

Viešojoje erdvėje Romualdas Ozolas buvo vadinamas ne tik politiku, bet ir filosofu. Dienoraštinio pobūdžio darbai, savaitinės ir mėnesinės politinės apžvalgos, skaitytos per Lietuvos radiją, kasdieniai politinio Lietuvos gyvenimo užrašai, politinė publicistika ir eseistika – tai daugiau kaip dvidešimt jo autorinių knygų ir brošiūrų, tarp jų rasime ir vieną romaną (beje, išleistą jau po autoriaus mirties), ir vieną poezijos rinkinį, parengtą ir išleistą jo kolegų septyniolikos penktųjų gimimo metų proga.

Kaip filosofą Ozolą reprezentuoja vienintelė knyga „Pasakojimai apie filosofus ir filosofiją“, išleista dar sovietmečiu (1988 m.). Prie filosofinių knygų dar galim priskirti jo paties parengtą metafizinio dienoraščio rinkinį „Supratimai“ (2007 m.) ir metodinio leidinio „Medžiaga filosofijos istorijos studijoms“ dvi laidas (1976 ir 1979 m.).

Užmojui išleisti Ozolo rinktinius raštus (du ar tris didelės apimties – po 30 aut. lankų – tomus skiriant filosofijos darbams) yra realus pagrindas – tai paties Ozolo prieš mirtį pradėta rengti didelės apimties filosofijos istorijos ir kultūros filosofijos straipsnių ir studijų rinktinė. Man teko garbė pamėginti susisteminti Ozolo filosofinį palikimą ir parengti jį spaudai. Politinės filosofijos ir politologijos darbus, kurie taip pat vargu ar tilps į vieną tomą, ėmėsi rengti Algimantas Jankauskas. Ateityje puoselėjama viltis parengti Ozolo žurnalistinės publicistikos tomą (periodikoje skelbta daugiau kaip 600 jo publikacijų).

Už „Rinktinių raštų“ ribų lieka dienoraščiai, taip pat Ozolo grožinė kūryba (apysakos, novelės, poezija), kraštotyrimai ir etnografiniai darbai.

Ozolo rankraštis ir publikuotas filosofinės kūrybos palikimas pagal tematiką buvo sugrupuotas į tris grupes: 1) darbai filosofijos istorijos klausimais, 2) darbai bendrais

teoriniais filosofijos klausimais ir 3) kultūros, civilizacijos istoriosofiniai darbai. Visa ši medžiaga buvo sutelkta į du didelės apimties tomus. Pirmojo tomo, „Filosofijos istorijos“, turinį sudaro trys dalys. Pirmoje – „Straipsniai ir studijos“ sudėti įvadinio pobūdžio darbai ir straipsniai, skirti atskiriems filosofams, pradedant antikos laikų mąstytojais ir baigiant XX amžiaus asmenybiomis.

Tarp rankraščių yra nemaža filosofijos istorijos kurso įvairiais pavadinimais ir įvairiais metais pradėtų rašyti ir nebaigtų variantų. Vienas iš tokių variantų taip pat spausdinamas šio tomo pirmoje dalyje.

Ozolas ketino parašyti ne vieną įvairaus lygmens filosofijos istoriją ne tik studijuojančiam jaunimui, bet ir plačiajai visuomenei. Pavyzdžiui, parašęs „Filosofijos istorijos chrestomatijai“, leistai dar sovietmečiu, tris įvadu, apžvelgiančius viduramžių, renesanso ir naujųjų amžių filosofinę mintį, 1983 m. jis

puoselėjo viltį išleisti juos atskiru leidiniu, papildydamas dar trūkstantį epochų (senovės rytų, antikos ir naujausių amžių) filosofijos apibendrinančiomis apžvalgomis.

Pirmo tomo pirmoje dalyje rasime gana išsamią paties Ozolo parengtą studiją „Klasiškinė vokiečių filosofija“. Joje plačiai aptartos Kanto, Fichtės, Šelingo ir Hegelio filosofinės pažiūros. Be to, Kantui skirti dar bent du Ozolo straipsniai.

Kaip žinoma, Ozolas nuo 1969 m. buvo Vilniaus universiteto Filosofijos katedros aspirantas, rašė disertaciją tema „Kultūros pažangos kriterijų klausimu“. Vėliau ją susiaurino, apsiribodamas Heinricho Rikerto kultūros vertybinės metodologijos analize. Keletas straipsnių variantų apie Rikerto kultūros koncepciją, kaip disertacijos I – III skyrių apmatai, taip pat rado vietos pirmame rinktinių filosofijos raštų tome.

Tęsinys 6 psl.

Sajūdžio seimo taryba

Suvažiavime į Tarybą išrinkti 35 Seimo nariai. Rinkimai baigėsi spalio 24 d. 4 val. 17 min.:

1. Romualdas Ozolas, filosofas, – 193 balsai,
2. Kazimiera Prunskienė, ekonomistė, – 192 balsai,
3. Vytautas Landsbergis, muzikologas, – 187 balsai,
4. Bronius Genzelis, filosofas, – 180 balsų,
5. Sigitas Geda, poetas, – 179 balsai,
6. Vitas Tomkus, žurnalistas, – 173 balsai,
7. Arvydas Juozaitis, filosofas, – 165 balsai,
8. Julius Juzeliūnas, kompozitorius, – 162 balsai,
9. Bronius Kuzmickas, filosofas, – 160 balsų,
10. Vytautas Petkevičius, rašytojas, – 156 balsai,
11. Justinas Marcinkevičius, poetas, – 152 balsai,
12. Alvydas Medalinskas, ekonomistas, – 151 balsas,
13. Virgilijus Čepaitis, rašytojas, – 150 balsų,
14. Vaclovas Aliulis, kunigas, – 149 balsai,
15. Zigmantas Vaišvila, fizikas, – 147 balsai,
16. Algirdas Kaušpėdas, architektas, muzikas, – 139 balsai,
17. Algimantas Nasvytis, architektas, – 139 balsai,
18. Kazimieras Motieka, teisininkas, – 137 balsai,
19. Algimantas Čekuolis, rašytojas, – 136 balsai,
20. Antanas Buračas, ekonomistas, – 131 balsas,
21. Jokūbas Minkevičius, filosofas, – 122 balsai,
22. Vaidotas Antanaitis, miškininkas, – 115 balsų,
23. Kazimieras Antanavičius, ekonomistas, – 105 balsai,
24. Romas Gudaitis, rašytojas, – 105 balsai,
25. Arūnas Žebriūnas, kino režisierius, – 104 balsai,
26. Vytautas Bubnys, rašytojas, – 92 balsai,
27. Marcelijus Martinaitis, poetas, – 82 balsai,
28. Georgijus Jefremovas, poetas, – 79 balsai,
29. Vytautas Radžvilas, filosofas, – 78 balsai,
30. Česlovas Kudaba, geografai, – 77 balsai,
31. Emanuelis Zingeris, filologas, – 72 balsai,
32. Raimundas Rajeckas, ekonomistas, – 72 balsai,
33. Mečys Laurinkus, sociologas, – 69 balsai,
34. Kazimieras Uoka, darbininkas, – 68 balsai,
35. Osvaldas Balakauskas, kompozitorius, – 65 balsai.

Lietuvos Persitvarkymo Sajūdžio steigiamasis suvažiavimas. – V.: Mintis, 1990. – 328 p. Tiražas – 5000 egz.

Lietuva ir pasaulis

Pasaulis konstatuoja parlamentų vaidmens mažėjimą, jeigu ne krizę. Lietuvos parlamento žlugimas – ne išimtis. Svarbiausia šio proceso priežastis – parlamentinė korupcija, t. y. į parlamentą išrenkamų žmonių papirkimasis, visomis įmanomomis formomis, pradedant grupiniais papirkimais su parlamento sutikimu parduodant kokius nacionalinio masto objektus, baigiant legaliu papirkimimu, tokiu kaip neapmokėstinti parlamentaro atlyginimo priedai ar kokios nors lengvatos. Europos parlamentarai taip pat skendi tose pinklėse.

RO. 2008 04 19.

Psichologiniu požiūriu mūsų užsienio politika Rusijos atžvilgiu pavadintina patologinio bailio pozicija – isteriškai klykiam niekam dar nė nekrustelėjus. Politiniu atžvilgiu ši politika laikytina analogiška Smetonos politikai: tik anas pataikavo Rusijai, nors ir suprato, kad Lietuva bus aneksuota, o „šis“ pataikauja Lenkijai, jau atvirai padėdamas rengti Lietuvos aneksiją. Anas už tai gavo gabalą Vilnijos. Ką numatęs gauti šis?

RO. 2009 04 28.

Globalizacija yra itin pavojinga, itin baisi okupacijos forma. Ji kraują išleidžia be dūrio ir šūvio – išsiurbdama kaip dėlė ir vampyras. Ji marina be teismų ir nuosprendžių – priešliaužia, apsirango ir uždusina. Jos epidemija nebauginanti – kaip gripas, nors išpjauna daugiau nei maras. Tas jos siaubingumas slypi pačioje prigimtyje – pavergiančioje kapitalo galioje. Kapitalas yra ir idėja, ir turtas, jis gali būti labai spekuliatyvus, ir nepaprastai konkretus, taigi prieinantis prie kiekvieno ir kiekvienam darantis poveikį. Jis paima ir turtuolį, ir vargšą. Sudaryk kapitalu, kurio apimtys didesnės už nacionalinių valstybių biudžetus, disponuojančių asmenų grupę ar grupes – ir turėsi ginklą prieš visą pasaulį.

RO. 2004 03 22.

Įkvepiantis galėtų būti 62 valstybių, turinčių mažesnę gyventojų skaičių negu Lietuva, pavyzdys. Jos atsisakė didžiųjų valstybių pagalbos ir pasiskelbė nepriklausomomis. Vienintelė vargšė Rusija velka iki šiol sunkią mesianizmo našta.

Antanas Terleckas, LPS.

ČIA IR TOLIAU naudojamos santrumpos: LPS (ir pavardė) – kalbėtojas Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamajame suvažiavime (1988 10 22–23); RO – Romualdas Ozolas, dienoraščiai, keliolika knygų, ieškant, jei nenurodyta kitaip, į kiekvienos pavadinimą įeina nurodyti metai; A43 – „Atgimimo“ savaitraščio numeris ir straipsnio autoriaus pavardė.

Vytautas RADŽVILAS

Artėjant geopolitinės sistemos audrai

Istorijos ratas pasisuko ir vėl tenka kelti klausimą, kuris tyliai ruseno daugelio sąjūdininkų protuose ir širdyse, o dar nedrąsiai, pusbalsiu buvo ištartas jau per Steigiamąjį Sąjūdžio suvažiavimą: bus ar nebus Lietuvos valstybė? Šiandien – ne 1988 metai. Veikiau peršasi analogijos su 1938 metais, kai klusniai priėmus Lenkijos ultimatumą ir netrukus be pasipriešinimo atidavus Klaipėdos kraštą Vokietijai, įžvalgesni žmonės tiesiog fiziškai pajuto virš Lietuvos besitvenkiančią geopolitinę audrą ir nerimastingai svarstė: ar valstybė išliks? Kaip žinome, šie būgštavimai išsipildė su kaupu: tragedijos išvengti nepavyko ir Lietuvos valstybė žlugo pusšimčiui metų.

Dabar žengiamo į tokio pat masto epochinio lūžio ir neišvengiamų geopolitinių sukrėtimų bei sumaišties laikotarpi. Atėjo komunizmo antrininkės – pasaulinės neoliberalizmo sistemos – krizės ir vis spartėjančio irimo metas. Simboliniu jos atėjimo ženklu galima laikyti Niujorko Pasaulio prekybos centro bokštų griūtį. Nors iš karto tai atrodė esąs tik apmaudus nesusipratimas, nesukėlęs abejonių vakarietiškos globalistinės demokratizacijos projekto tvarumu ir neoliberalistinės rinkos revoliucijos pergale visame pasaulyje, prireikė vos keliolikos metų, kad Vakarų neoliberalizmo sistema pradėtų braškėti per visas siūles, o tikėjimas jos visagalybe ir ateities perspektyvomis išblėstų. Brexitas ir D. Trampo (Trump) išrinkimas JAV prezidentu – du įvykiai, sudrebinę šios sistemos pamatus. Paskelbęs ir užsimojęs įgyvendinti savo politinę programą D. Trampas iš tikrųjų pasirodė esąs ne kas kita, o „pervarką“ Tarybų Sąjungoje pradėjusio M. Gorbačiovo sekėjas. Jo pirmtakas suprato, kad silpstanti sovietinė imperija nebepajėgia būti pasaulinės

komunistinės revoliucijos židiniu ir vėlianešiu. O **Trampas blaiviai suvokė**, jog JAV nebeturi išteklių būti globalistinės demokratizacijos ir permanentinės rinkos revoliucijos avangardu ir varomąja jėga. Trampo politinė programa „Amerika – visų pirma!“ ir „Vėl padarykime Ameriką didžią!“ iš tikrųjų yra faktinis pripažinimas, kad neoliberalizmo sistema išsisėmė, o pati Amerika atsisako šios sistemos lyderės vaidmens ir siekių vienašališkai lemti geopolitinę pasaulio tvarką.

Neatsitiktinai abiejų politinių ir ekonominių sistemų bei geopolitinių ir civilizacinių blokų – komunistinio ir neoliberalio – pertvarkos prasidėjo TSRS ir JAV didvalstybėse, tai yra net tik jų ekonominės, bet ir ideologinės bei politinės galios centruose. Lygiai taip pat atrodo dėsninga, kad nors abu reformatoriai – Gorbačiovas ir Trampas – yra elito atstovai, jie susidūrė su savo padėtimi patenkinto ir bijančio bet kokių permainų milžinišku to paties elito sluoksnių pasipriešinimu. Kuo baigėsi Gorbačiovo kova su stagnatoriais ir visa jo inicijuota „pėtrestroika“ – gerai žinoma. Kuo baigsis Trampo reformatoriški užmojai ir kas laukia jo paties – kol kas galima tik spėlioti. Bet kuriuo – sėkmės ar nesėkmės – atveju vienapolis **Amerikos dominuojamas pasaulis negrižtamai nugrims** į praeitį. Tai reiškia, kad iš pagrindų keisis globalios santykių konfigūracija, rasis ir kitaip pasiskirstys iškilę nauji geopolitinės ir karinės galios centrai, formuosios nauja valstybių santykių tvarka ir įsitvirtins kitokia tarptautinės saugumo sistemos sankloda.

Neatsitiktinis panašumas: tiek TSRS vadovauto komunistinių šalių bloko viršūnės, tiek JAV dominuojamos liberalių demokratinių valstybių stovyklos elitas į reformų

užmojus žvelgė ir žvelgia su baimė ir įtariai, įnirtingai priešinasi bet kokiems didesniems pokyčiams. Pasaulinės komunistinės revoliucijos vizija ir visuotinės liberalios demokratijos bei neoliberalistinės rinkos revoliucijos utopija, nors ir skiriasi detalėmis, iš tikrųjų yra du globalistiniai pasaulio radikalaus pertvarkymo projektai. Pirmojo įgyvendinimui vadovavo globalistinis ir transnacionalinis, arba „internacionalinis“, komunistinis elitas. Antrojo – lygiai taip pat globalistiškai mąstantis transnacionalinis, arba „kosmopolitinis“ elitas. **Vienintelė alternatyva abiejų elitų puoselėtiems** globalistiniams „naujos pasaulio tvarkos“ projektams – nacionalinių valstybių pasaulis. Jo taikaus sugyvenimo principai dar, be abejo, nėra aiškūs ir turės būti atrasti. Gorbačiovinei TSRS atsisakius globalistinių ambicijų, visame komunistinių valstybių bloke ir pačioje tarybinėje imperijoje prasidėjo tautinio atgimimo sąjūdžiai, siekę arba susigrąžinti apribotą nacionalinį suverenitetą, arba apskritai atkurti nepriklausomas nacionalines valstybes (buvusiose TSRS „sąjunginėse respublikose“). Dabar tai kartoja Vakarų pasaulyje, pirmiausia Europos Sąjungoje: jos viršūnės ir globalistiniai Sąjungos šalių eliti, viena vertus, kovoja su, jų manymu, Trampo įvykdyta liberaliosios demokratijos išdavyste ir transatlantinės vienybės griovimu, o antra vertus, beviltiškai mėgina stabdyti visose šalyse kylančią tautinio ir valstybinio atgimimo bangą. Žvelgiant iš tokios istorinės perspektyvos akivaizdžiai matyti, kad pagrindinis XX ir XXI a. pradžios pasaulio politinis konfliktas yra ne palyginti menkos dešinės-kairės ar kitos panašios skirtys, bet globalizmo ir nacionalizmo politinių filosofijų ir ideologijų konfliktas.

Artėjantis neoliberalizmo sistemos žlugimas kelia kur kas daugiau klausimų ir nerimo dėl Lietuvos ateities.

Globalistinėmis ir jau neatitinkančiomis kintančių pasaulio realijų kategorijomis mąstančios ES viršūnės, ypač įtakingiausių šalių – Prancūzijos ir Vokietijos – vadovai priešinasi Trampo politinei programai ir jo nubrėžtam naujam,

tariamai „izoliacionistiniam“, JAV užsienio politikos kursui. **Stprėjant įtampoms ir nesutarimams tarp ES ir JAV**, silpsta ir trūkinėja transatlantiniai ryšiai net gynybos srityje. ES hegemonėms Prancūzijai ir Vokietijai tolstant nuo JAV, vis atviriau ir drąsiau grėžiamasi į Rusiją, o tai Lietuvai nežada nieko gero. Didieji geoolitiniai lūžiai ir sukrėtimai paprastai baigiasi ir pasaulio politinio žemėlapiu perbraižymais. Vis labiau tikėtinas Prancūzijos, Vokietijos ir Rusijos aljansas įmanomas tik mažesnių ir silpnesnių valstybių sąskaita. Tai reikštų, kad virš Lietuvos pakibo naujo – šįkart Merkel-Putino – pakto šmėkla. Tokiu suokalbiu Lietuva būtų grąžinta į Rusijos įtakos sferą – nebūtinai atviros aneksijos ir formalaus prijungimo forma. Siekiantys „išsaugoti veidą“ bręstančio suokalbio partneriai gali persidalinti įtakos sferomis ir „švelnios okupacijos“ būdu, pritaikydami mūsų valstybei Šaltojo karo laikais išrastą „finliandizacijos“ modelį.

Daugelis ženklų rodo, kad tam pamažu ruošiamasi. Ypač turėtų kelti nerimą Lietuvos visuomenei brukamas nieko bendro su tikrove neturintis vaizdiny, kad kažkur „pogrindyje“ egzistuoja „demokratinė“ ir todėl „nepavojinga“ Rusija, kuri neišvengiamai atsiras žlugus V. Putino režimui. Šios Vakaruose populiaros ir madingos iliuzijos skleidžiamos vis atviriau ir drąsiau. Tačiau, matydami augančias geopolitines ir saugumo grėsmes, neturėtume pamiršti, kad prieš tris dešimtmečius susigrąžinome laisvę ir **atkūrėme nepriklausomą Lietuvos valstybę tik todėl, kad nepatikėjome Gorbačiovo** paskleista ir Vakaruose karštai palaikyta ir populiarinta „vieningos Europos nuo Lisabonos iki Vladivostoko“ vizija.

Mes nepatikėjome ir vadovavomės savo pačių protu ir valia. Jų netrukus vėl prireiks. Ir panašu, kad šiandien reikės dar labiau ir daugiau, jeigu norime, kad Lietuvos valstybė atlaikytų artėjančią geopolitinę audrą ir neliktų mūsų ir vaikiaičių atmintyje tik kaip gražus, bet trumpas sapnas...

2018 09 13

Rasa ČEPAITIENĖ

Politikos podukra ar prioritetas?

Pirmoji Lietuvos Respublika radosi kaip rezultatas kovos už lietuviškąją kultūrą, o ne vien už politinį suverenitetą. Ir, nepaisant trumpo gyvavimo laiko, jai buvo pavykę sukurti stabilią, politiškai susipratusią, kultūriškai gana vientisą modernią lietuvių bendriją.

Ji veikiai susidurs su radikaliais iššūkiais, nes viena kitą keitusios dviejų totalitarinių režimų okupacijos XX a. viduryje ir ypač ilgi metai, patiriant masyvią sovietinę indoktrinaciją, negalėjo nesubrandinti savo vaisių.

Sovietmečiu vykusį sparti „rusiškojo tipo“ modernizacija, industrializacija ir urbanizacija visų pirma kėsinosi į tradicinę kaimietiškojo gyvenimo sanklodą ir pasaulėjautą. Ne mažiau svarbu, kad visuotinai tuomet diegtas homo sovieticus kūrimo projektas buvo utopinės komunistinės ideologijos ir didžiarusiškojo šovinizmo samplaikos produktas.

Sovietmečiu kultūra buvo pajungta vienvaldės Partijos interesams, tarnavo kaip vienas jos „minkštosios galios“ – ideologinio įtaigojimo – priemonių, šalia šios komunistinės totalitarinės, futuristinės ir instrumentinės kultūros sampratos išliko ir Vakarų civilizacijos klasikinio palikimo, atspindinčio bendrąsias humanizmo vertybes. Kita vertus, reikia pastebėti, kad vakarinio pasienio stiprinimo sumetimais sovietai nemažai investavo į Pabaltijo regioną ir, pradedant postaliniu laikotarpiu, čia skatino ar bent netrukde ir kiek laisvesnei kultūrinei saviraiškai vystytis (architektūra, muzika, dailė, teatras, fotografija, dizainas ir t.t.), kurios pasiekimus veikiai ėmė išnaudoti šalyje bei užsienyje sovietinio gyvenimo būdo „pranašumų“ propagandiniam demonstravimui. Šios reikšmingos aplinkybės „Centro“ ir Pabaltijo respublikų elitams leido sukurti bei puoselėti abipusiai naudingą „Mažųjų Vakarų“ vaizdinį. Pastarasis padėjo susiformuoti ir specifinei „pribaltų“ kaip „sovietinių europiečių“ savivokai, tokiu būdu išvengiant kitoms tautoms aktyviai primetamos ir dažnu atveju

įsisavintos kultūrinio nepilnavertiškumo jausenos.

Sovietų Sąjungai byrant Nepriklausomos Lietuvos kultūros pertvarkos projekcijos nusidriekė tiek į praeitį (pirmiausia tarpukarį), tiek ir į ateitį (suvienytąją Europą). Veikiai paaikškėjo, kad tame slypi tam tikras mentalinis dviprasmiškumas, kuris ilgai

sudaro bene trys pagrindiniai sluoksniai: lietuviškas, baltiškasis ir europietiškas. Sąjūdžio bendrojoje ir rinkiminėje programose, numatant kultūros atgimimo kryptis ir neatidėliotinus darbus, išryškėjo trys imperatyviniai principai:

- **deideologizavimas** (ideologinės ir politinės kontrolės, cenzūros institucijų panai-

2001 m. Vyriausybės nutarimu patvirtintos Lietuvos kultūros politikos nuostatos buvo pirmasis išsamus Lietuvos kultūros politikos tikslų ir uždavinių dokumentas, sistemškai sujungiantis pagrindines kultūros politikos sritis, formuluojantis joms tikslus, uždavinius ir įgyvendinimo priemones. Jis buvo svarbiau-

niui tapo vis ryškesne problema. Sovietmečiu buvę „Europa“ labiau į rytus esančioms SSRS tautoms ir žmonėms, lietuviai naujoje geopolitinėje situacijoje pasijuto esą vargšai – kultūriškai dezorientuoti, posovietiniai rytų europiečiai, savo „grįžimo į Europą“ viltis susiejantys ne tiek su žavėjimusi jos kultūra, kiek su finansine, socialine ir politine šios išsivaizduojamos Europos galia. Su spartėjančia eurointegracija, ir ypač po įstojimo į Europos Sąjungą 2004 m. šis savivokos pokytis įgavo ir apčiuopiamą geografinę išraišką, tapus neprestiziniiais „mažaisiais Rytai“, kas skatino išcentrines tautinės savivokos silpnėjimo jėgas.

Tai yra svarbus geopolitinis ir psichologinis fonas norint geriau suvokti Lietuvos kultūros politikos pokyčius ir jų kryptį atgavus Nepriklausomybę. Atkuriamojo Seimo 1990 m. kovo 11 d. aktas „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ pabrėžė sugrįžimo į Vakarų civilizacinę ir geopolitinę erdvę siekį. taip pat tai, kad „Lietuvos kultūros tapatybę

kinimas, valstybinės kalbos statuso suteikimas lietuvių kalbai, švietimo ir mokslo, istorinės atminties desovietizavimas, santykių su Katalikų Bažnyčia ir religinėmis bendruomenėmis normalizavimas ir kt.);

- **autonomija** (iš viršaus nevaržoma kūrybos organizacijų veikla, valstybinio ir privataus švietimo institucijų plėtotė, mokslo įstaigų savivalda, tarptautinių kultūrinių mainų skatinimas) ir

- **demokratizavimas** (kultūros institucijų decentralizacija ir veiklos savarankiškumo didinimas). Sąjūdžio nuostatose buvo siekiama suderinti kultūrinio savitumo ir pliuralizmo, istorinio tęstinumo ir atvirumo pasauliui, kūrybos laisvės ir moralinio įsipareigojimo visuomenei principus.

Lietuvos Kultūros Kongreso organizacinis branduolys savo ruožtu siekė Sąjūdžio idėjas išplėtoti į valstybinę kultūros politiką, tačiau dauguma jo suformuluotų principų ir rekomendacijų taip ir liko neįgyvendintos, buvo daugiau atsižvelgta tik į jo siūlymą įsteigti Kultūros rėmimo fondą, (įgyvendintas 1998 m.).

siu kultūros politikos strateginiu dokumentu iki 2010 metų, kuomet jį pakeitė Seimo patvirtintos Lietuvos kultūros politikos kaitos gairės. Nors Gairėse buvo bandyta atsižvelgti į per laiką išryškėjusias sisteminės kultūros sferos problemas ir atnaujinti Lietuvos kultūros politikos modelį, tačiau geri norai liko popieriuje. Pavyko tik aiškiau atskirti ir reglamentuoti kultūros formavimo (Kultūros ministerija) ir įgyvendinimo (Lietuvos Kultūros Taryba) sritis. Nebuvo įgyvendintas siekis nuosekliai didinti šios srities finansavimą.

Lietuvos Sąjūdžio ir Lietuvos Kultūros Kongreso skelbtas programines nuostatas inspiravo noras suformuluoti ir įgyvendinti autonomišką nacionalinės kultūros politikos vaizdinį, tačiau šių idėjų bei pasiūlymų praktinį realizavimą smarkiai koregavo vėlesni valstybės geopolitiniai tikslai, ypač integracijos į Europos Sąjungą siekiai. Ankstyvieji nacionalinės kultūros politikos formavimo bandymai sutapo su reikšmingais visuomenių ir

Tęsinys 6 psl.

...ne tonos ir centneriai

Vaikystėje eidami pro kryžių ar bažnyčią, nusiimdavome kepurę. Ranka, kuri nukelia prieš paminklą kepurę, nepaleis į jį akmenis. Išsaugoti paminklus pirmiausia padės demankurtizacija, tautinis ir religinis auklėjimas.

V. Gaivenis, „A“, Nr. 67.

Nejau ir toliau niekinsim kapus, griausim paminklus, leisim išstremti iš Lietuvos žemėlapiu tūkstančius vietų ir jų vardų? Nejau vis dar meluosim, vogsim, bijosim gėrio? Ne, tie laikai sukirmijo, pakrypo, palūžo. Vėl teka „Aušra“, gaudžia „Varpas“, kyla pabusdamas visas kraštas. Jam reikia dvasios žygių, ir jame jau bunda žygio dvasia. Tikėkim – padarysim, pertvarkysim gyvenimą ir save, Lietuva skleisis kaip gėlė, puoždama pasaulio vainiką.

V. Landsbergis, LPS.

Į kokius turtus turėtų ir galėtų pretenduoti Lietuva, apgrobita per nesuskaičiuojamus ją niokojusius karus? Didžiausi mūsų lobiai dūla Lenkijos saugyklose, ko gero, ne ką mažesni – Rusijos muziejuose, Švedijos archyvuose. O ir toje pačioje Vokietijoje.

RO. 2007 08 24.

Kalba žmogus ir kaip juodu ant balto matai: nėra jo sąmonėj kultūros paminklo supratimo. Nes apie kultūrą žmogus nenutuokia, arba jei ir kalba, tai jo galvoj vartosi kvadratiniai ir kubiniai metrai, centneriai, tonos. Ir štai tokie žmonės ateina vadovauti kaimams, miesteliams ir miestams, ir vadovauja, kurdami, kaip dabar sakoma, „tai, ką turim“.

RO. 2008 05 25.

Tačiau šalia žiburiojančių veidų eina per mūsų sudėtingą istoriją sunkiais, kartais ir purvinais batais vergas. Jis giliai įsisunkęs beveik kiekvieno mūsų viduje. Vergiškumas gimdo nuolankumą, paklusnumą, norą įsisteikti stipresniam, gimdo skundikus, melagius, o silpnusių atžvilgiu – nuoznumą, panieką, autoritariškumą, netoleranciją, bailumą, nesavarankišką mąstymą bei sprendimą, įtarimą ir daugybę kitų labai nemalonių mūsų visuomenės bruožų. Su jais laisvi iš esmės nebūsime.

Meilė Lukšienė, LPS.

Aš būčiau linkęs vietoj sąvokos sovietinis vartoti sąvoką tarybinis: tai bent jau ne rusiškas žodis, lietuvių kalbos negausinantis barbarybėmis, pagaliau – tai istorinis žodis, beje, rodantis ir ano meto kalbos sergėtojų pastangas saugoti lietuvių kalbos grynumą.

RO. 2008 01 08.

Visa ta mūsų naujoji beletristika, kuri reklamuotojų dėka atrodo tokia gausi, turtinga ir spalvinga, yra viso labo pora trejetas dešimčių romanų, kurių tematika sunkiai apibūdinama, o problematika neapibrėžiama - nuo dievoieškos iki seksologijos. Ir vis dėl to vienas jos bruožas aiškus: bėgimas nuo realios tikrovės. Rašantieji tiesiog paniškai bijo pažvelgti tiesai į akis.

RO. 2006 02 28.

Ir negali būti Respublikoje nė vienos švietimo įstaigos, nė vieno mokomojo dalyko, nė vienos mokslo srities, kuri nesijaustų įsipareigojusi savo veiklą susieti su krašto kultūros gyvenimu, su jo procesais, nesijaustų esanti tos kultūros dalis.

Meilė Lukšienė, LPS.

Kad užsienietiškas vardas, nusileidęs į lietuvišką tekstą, yra meteoras, pradūręs Žemės atmosferą ir pramušęs kraterį plutoje, jiems nė į galvą neateina. Jiems atrodo, kad lietuviai turi rašyti ir tarti svetimvardžius, kaip juos rašo ir taria svetimieji: tai esanti pagarba kitoms kultūroms. O kad kitos kultūros nesielgia taip, kaip siūloma elgtis mums? Na, tai jų nekultūringumas, sako. Kad mes nekultūringi, jie net nesuvokia. Mūsų kultūringumas – tai pagarba savo kalbai kaip sistemai, kaip visumai, pagal savo dėsnius pervadinančiai visus pasaulio daiktus.

RO. 2006 06 20.

Kodėl Lietuvoje niekas nesima steigti prizo už ypatingos bjaurasties sukūrimą? Kodėl ryškiausias šlykštūnas negalėtų būti apdovanotas, pavyzdžiui, Laisvės skaudulio ženklu ar laisvės skreplio taure?

RO. 2006 03 08.

Du žmonės man buvo kriterijai: Justinas Marcinkevičius su savuoju lietuvių lyrikos tradicinalumu ir Sigitas Geda su lietuviškojo modernizmo inovatyvumu. Tarp jų buvo būrys vienon ar kiton pusėn traukiančių spalvingiausių mūsų poezijos asmenybių. Tiedu žymėjo ribas.

RO. 2008 12 13.

Mes privalome suprasti, kodėl taip lengvai ir taip daug pamiršome, kodėl nusigręžėme nuo savo praeities ir išdavėme, tiksliau, pardavėme savo istorinę atmintį. Kodėl taip retai matėme savo paminklus, nors jie visada buvo čia pat, kodėl į juos žvelgėme kaip į nebesančius ar dar nesančius kodėl juos vertinome kaip malonias, tačiau anaipatol nebūtinai savo šviesaus ir laimingo gyvenimo puošmenas arba mėginome savo padarytais stebuklais pritrenkti pasaulį ir užgožti visą buvusią istoriją.

Vytautas Radžvilas, LPS.

Romualdas Ozolas kaip filosofas

Pradžia 6 psl.

Antroje pirmo tomo dalyje, pavadintoje „Paskaitų konspektai“, pateikiami Ozolo 1974–1976 m. planuojamų skaityti filosofijos istorijos paskaitų Vilniaus universiteto psichologijos specialybės studentams užrašai. Autorius juos vadina įvairiais pavadinimais: „siaurasis“, „vidutinysis“, „platusis“, „tezinis“ ir pan. Kai buvo iššifruotas iš rankraščio ir suredaguotas „vidutiniojo“ konspekto variantas, buvo aptiktas ir „platusis“, kuris yra lygiai tris kartus didesnės apimties už parengtą „vidutinįjį“. Gaila, kad jį parengti spaudai jau nebuvo galimybių. Didžiausią šios antrosios pirmo tomo dalies dalį sudaro iš magnetinės juostos iššifruotų 1987–1988 mokslo metais Ozolo skaitytų paskaitų įrašai.

Pirmasis Ozolo rinktinių filosofijos raštų tomas baigiamas metodiniais filosofijos istorijos studijų nurodymais, kurie apiforminti kaip trečia tomo dalis. Yra surinkta, tik dar techniškai neapdorota medžiaga ir antrajam Ozolo raštų tomui, pavadintam „Filosofija ir kultūra“. Jį sudaro ne tik spausdinti brandžiausi straipsniai, bet ir nemažas pluoštas niekur neskelbtų rankraščių. Visa medžiaga suskirstyta į dalis (skyrus), kurių čia keturios.

Pirmoje dalyje, pavadintoje „Kultūrosofiniai etiudai ir esė“, sudėti straipsniai bendrais filosofijos klausimais ir istoriografinė bei kultūrosofinė eseistika. Be jau pu-

bliuotų darbų (daugiausia diptiche „Nesutikimai“, 1996, 1988), čia pirmą kartą rasime, Ozolo žodžiais tariant, „bandymus rašyti disertaciją“. Tai 1972–1974 m. raštų straipsnių pasirinkta, pirmine minėta, disertacijos tema. Antroje dalyje „Civilizacijų ir kultūrų epochos“ be „Filosofijos istorijos chrestomatijos“ tomuose spausdintų viduramžių, renesanso ir naujųjų amžių filosofijos apžvalgų, dedama plati paties Ozolo parengta studija „Civilizacijos ribos: kultūros supratimo metmenys“ jo skaitytų paskaitų pagrindu.

Visą trečią dalį užima iššifruotas iš magnetinės juostelės Ozolo skaitytų paskaitų kurso „Kultūros samprata: reikšmė ir genezė“ fragmentai.

Ketvirtoje dalyje „Lietuvos kultūros šviesuoliai“ – apybraižos apie įtakingas Lietuvos raštijos asmenybes, kultūros ir politikos veikėjus, filosofus, rašytojus: Martyną Mažvydą, Kristijoną Donekaitį, Strazdelį, Joną Vileišį, Vaižgantą, Šalkauskį ir kt. Kai kurios tų eseistinių apybraižų jau publikuotos Ozolo knygoje, žurnale „Nepriklausomybės sąsiuviniai“, bet nemaža dalis tebėra nespausdintų rankraščių pavidalu.

Taigi šiais dviem „Rinktinių raštų“ tomis Ozolas pristatomas kaip vienas intelektualiausių filosofų, pasižymėjusių globaliu mąstymu, originaliomis mintimis, dvasios kūrybingumu ir stiprybe. Sudėjus

į vieną daiktą ir susisteminius vien tik jo filosofinius darbus išryškėja didžiuliai taurūs ne per vieno žmogaus gyvenimo tarpsnį galimi įgyvendinti užmojai, ir jeigu ne jo blaškymasis tarp kelių mūzų, jeigu nebūtų jo pasiglemžusi politika, jei būtų atsidėjęs tik filosofijai, neabejotinai Lietuvos padangėje jis būtų toks pat ryškus šviesulys kaip Stasys Šalkauskis, Antanas Maceina, Arvydas Šliogeris...

Ozolo ir Šliogerio mąstymo stilius skirtingas. Šliogerio, jaunesnio amžininko, filosofavimas grynai meninis, intuityvus, natūraliai kylantis iš kalbos jausmo magijos, bet neigiantis kalbą. Todėl jam filosofija yra pats menas. Jis norėtų pasaulį stebėti, tyrinėti ir pažinti be žodžių, intuityvia jausena, tik komunikavimo poreikis verčia naudotis kalbos priemonėmis. Ozolo filosofavimas labai racionalus, kylantis iš „grynojo proto“, o išraiškos požiūriu – „daiktavardiškas“. Ar tik nėra iš to kilęs mitas apie Ozolo filosofavimo „nesuprantamumą“. Iš tikrųjų jis buvo labai pamėgęs daiktavardinti veiksmažodžius, o tai ir apsunkina minties pagavumą ir įtaigumą. Be to, formuluodamas mintį, jis stengdavosi ją perteikti maksimaliai tiksliai ir išsamiai, atsižvelgdamas į visas žinomas aplinkybes, kuo plačiausią kontekstą, įvairiais aspektais. Todėl jam gaudavosi gana ilgokas sudaiktavardintas

Z. Nekrošiaus nuotr.

veiksmažodžiais perkrautas sakiny – periodas.

Visa tai išplaukia iš jo mąstymo erdvės platumo ir siekio vienu sakiniu, vienu teiginiu apibūdinti vieną ar kitą reiškinį kuo išsamiau – visais įmanomais aspektais. Tačiau kai įsigilini į jo tekstus, kurie pateikiami minėtuose raštų tomuose, Ozolo „nesuprantamumas“ subliūkšta ir skaitytoją pagauna įtaigi jo minčių logika, teiginių ir apibendrinimų originalumas ir įtikinamumas. Antikos filosofijos fone Šliogerį galėtume vadinti Lietuvos Platonu, pavertusiu filosofavimą įtaigiu menu, o Ozolą – Lietuvos Aristotelium. Visa jo filosofinė kūryba liudija apie nuolatinį domėjimąsi žmogaus mąstymo galia pažinti tiesą kaip nelygstamą vertybę. Tam buvo skirtas visas jo gyvenimas.

2018 09 22

Politikos podukra ar prioritetas?

Pradžia 5 psl.

kultūros politikos poslinkiais Europoje ir pasaulyje – globalizacija, neoliberalizmo ir masinės vartotojų visuomenės plėtra. Minėtieji globalieji pokyčiai greit pareikalavo naujai perbraižyti kultūros politikos tikslus ir patį subjektą.

Lyginant pirmojo ir antrojo nepriklausomybės dešimtmečių Lietuvos kultūros politikos strateginius dokumentus ir praktinę raišką, galima pastebėti tam tikrą idėjinį pertrūkį. Jei ankstyvuojau laikotarpiu dominavo restitucinės, į tarpukarinės tautinės kultūros politikos patirties perėmimą ir vertybinį tęstinumą orientuotos nuostatos, tai, prasidė-

jus eurointegracijos procesui ir ypač įstojus į ES, Lietuvos kultūros politikos lauke vis labiau ryškėjo europietiška diskursą ir normas imituojančios linkmės. O pastaruoju metu, su „Globalios Lietuvos“ programos pasirodymu, vis labiau išsiskiria valdančiojo elito nuosekliai palaikomas garsiai netarimo, tačiau gana akivaizdaus Lietuvos ir lietuviškumo išstiprimo pasaulyje siekis, kuriam daugiausia oponuoja tik negausūs tautinės valstybės ir nacionalinės kultūros puoselėjimo šalininkai.

Tiek nacionaliniu, tiek ir ES mastu ilgą laiką dominavusi ideologinė nuostata – multi-

kultūralizmas – šiandien išgyvena akivaizdžią krizę. To nepaisant Lietuvoje ir toliau tradicinės kultūros palaikymo ir išsaugojimo pastangoms skiriamas menkas dėmesys.

Režimuojant šį trumpą ekskursą: per visą Nepriklausomybės laikotarpį Lietuvos kultūros politikoje pynėsi kartais viena kitai prieštaraujančios restitucinės, imitacinės, kontinuacinės ir inovacinės orientacijos. Būdingos pasikartojančios problemos: 1) prieštaringa, nesuderinta valstybės politika kultūros, švietimo ir mokslo, aplinkos, užsienio reikalų srityse; 2) prieštaringa ir ilgalaikėje perspektyvoje nesuderinta

valstybės ir vietos valdžios atsakomybė už kultūros funkcijas ir plėtrą; 3) kultūra tik deklaratyviai, popieriuje laikoma valstybės politikos prioritetu, todėl kultūros produktai ir paslaugos vienodomis teisėms priversti konkuruoti su kitomis ūkio šakomis, į jų specifika deramai neatsižvelgiama.

Šiandien kultūra, deja, tinkamai netarnauja nei nacionalinio tapatumo, nei valstybės išlikimo, nei visuomenės darnaus vystymo tikslams. Tokiu būdu Lietuvai vėl iškyla uždavinys iš naujo, dabarties sąlygomis, apibrėžti savo kultūros politiką ir jos nuosekliai bei kryptingai laikytis.

Bronislovas BURGIS

Kad vergai neugdytų vergvaldžių. 12 tezių mokyklai

Švietimo sistemą galima apibūdinti vienu žodžiu: kontrastai. Dešimtys moksleivių kasmet pelno tarptautinių olimpiadų medalius, bet 40 proc. abiturientų neišlaiko valstybinio brandos egzamino. Trys-keturi kandidatai į vieną vietą prestižinėse mokyklose, bet dešimtys mokyklų, kuriose nėra nei kam mokytis, nei ką mokytis. Potencialūs kandidatai Nobelio premijai gauti, bet vagis ilgai užsibūna universiteto rektoriaus poste. Sąjūdžio laikais žmonės tuo nebūtų patikėję...

Kontrastus stengiamasi užmaskuoti. Užtektų nešališkai komisijai patikrinti, kiek pasirengę studijuoti tie, kurie jau įstojo į universitetus, – visi pamatytų stulbinančius kontrastus. Užtektų surengti 100–200 atsitiktinai parinktų mokytojų objektyvią atestaciją – pamatyti, kas jau seniai neturėtų dirbti mokykloje.

***

Aukščiausi šalies vadovai dažnai pabrėžia, kad švietimas yra prioritetinė sritis, bet tik pažiūrėkime, kas siunčiamas vadovauti Švietimo ir mokslo ministerijai... Blogą keičia dar blogesnis. Mažai kas Lietuvoje abejoja tuo, kad per trisdešimt metų švietimas nusirito į duobę, tai kodėl ministerijoje dirba vis tie patys žemutinės grandies tarnautojai? Broko „gamintojai“ turėtų būti baudžiami ar bent pakeičiami sugebančiais geriau dirbti.

***

Švietimo struktūroje yra įvairiausių komercinių prielipų, kurie kenkia švietimui. Nedelsiant

reikia panaikinti Ugdymo plėtotės centrą, Švietimo aprūpinimo centrą, Nacionalinę mokyklų vertinimo agentūrą, Švietimo informacinių technologijų centrą ir dar keletą panašių institucijų. Yra švietimo skyriai – to užtenka. Ir pačios mokyklos gali susirasti, kas joms padėtų. Unifikuoti ir centralizuoti – ne XXI amžiaus stilius. Mokykloms turi būti leista laisvoje rinkoje pasirinkti, kas joms teiks paslaugas, įrangą, priemones ir pan.

***

Valstybiniai brandos egzaminai (VBE), be abejo, turi būti patobulinti, jų turinys turi būti skaidrus ir nuspėjamas, jų laikymas turi būti išskaidytas per keletą metų, rezultatų vertinimas negali būti politizuojamas, bet viena aišku: VBE turi būti patikimiausia ir svarbiausia moksleivių atestacija. Tokia, kaip tarptautiniai TOEFL, IELTS, GRE egzaminai. Bandymai egzaminus pakeisti, „papildyti“ kūrybiniais projektais, kaupiamą balu yra akivaizdžios pastangos užmaskuoti tikrąjį moksleivių neišprusimą, nemoxytumą, atverti landas baigti mokyklas, įstoti į universitetus „pro užpakalines duris“.

***

Mokytojai visą gyvenimą turi mokytis bent keturių dalykų: lietuvių kalbos, užsienio kalbos, gebėjimo dirbti su informacine sistema ir to dalyko, kurio moko. Mokytis turi tik atitinkamo dalyko profesionalai, turintys tinkamą išsilavinimą ir patirties, o ne įvairūs edukolo-

R. Urbakavičiaus nuotr.

Žinių troškulys! „Sąjūdžio žinios“ prie ELTOS mitingo metu.

gai, vadybininkai, valdininkai. Mokytojai turi būti parenkami tik konkurso būdu, bet tas konkursas turi būti tik toks: keli pretendentai surengia po vieną seminarą, klausytojai pasirenka, kuris lektorius turi tęsti darbą. Mokymosi rezultatai turi būti įvertinami objektyvia atestacija. Nuo atestacijos rezultatų turi priklausyti mokytojų atlyginimai. Tai realizuota daugelyje šalių, bet visam tam procesui reikia sąžiningumo ir teisingumo.

***

Švietime neturi būti nieko slapto! Negali būti įslaptinti egzaminų užduočių rengėjai. Kaip ir kur mokėsi tie, kurie vertina mokytojus? Turi būti žinoma, kokius atlyginimus gauna

seminarų, mokymų vadovai, mokymo priemonių ekspertai, viešai skelbiama, kas dalyvauja švietimo sistemos konkursuose, kas juos laimi, kodėl. Ir netinka sakyti, kad labai norintys visa tai gali susirasti internete. Informacija turi eiti pas žmones, o ne žmonės pas informaciją. Mes juk šviesti norime, tiesa?

***

Mokykla – tiek vidurinė, tiek aukštoji – turi dirbti visą darbo dieną, visus metus. Nedideliame miestelyje žymiausi pastatai yra du: bažnyčia ir mokykla. Mokyklose yra bibliotekos. Prie daugelio mokyklų yra stadionai. Mokyklose yra aktų ir sporto salės. Mokyklose yra kompiuterių klasės. Nusikalstamas išlai-

dumas yra viso to nepanaudoti nuolat! Moksleiviams, mokytojams, visiems gyventojams. Taip galima užsidirbti ir pinigų. Mokyklos reikmėms. Į mokyklas, ypač aukštąsias mokyklas, turi ateiti verslas. Moksleiviai ir studentai turi iš arti matyti, kaip jie gyvens, dirbs ateityje. Vasara mokyklos turi būti prasmingų pramogų (krepšinio, futbolo, šokių, muzikos...), patrauklaus mokymosi (kompiuterijos, literatūrinės kūrybos...) centrai.

***

Būtina pakeisti mokymo planus, mokymo programas taip, kad žengtume koją kojai su laikmečiu. Tie mokymosi motyvai (baigti aukštąjį mokslą, gauti geresnį darbą, aukštesnes

Tęsinys 8 psl.

Vytautas DAUJOTIS

AUKŠTASIS MOKSLAS – viltys ir realijos

Bendroji programa, LPS: „Būtina plėtoti mokslo humanizavimą patenkinantį Respublikos kultūros ir visuomenės demokratizavimo poreikius“. Į tai atsiliepiant pradėti kurti studijų, mokslo ir technologijų plėtotės projektai, ir, dar prieš atgaunant nepriklausomybę, 1990 m. pradžioje, buvo paskelbtos trys pagrindinės strategijos:

Lietuvos TSR valstybinio plano komiteto ekspertų grupės projektas: fundamentinių tyrimų institutai integruojami į autonomiškas aukštąsias mokyklas, kiti mokslo institutai tampa savarankiški ir gali integruotis su verslo įmonėmis; išskiriamos dvi prioritetų grupės, pirmoje grupėje prioritetai nustatomi atsižvelgiant į tautinę, nacionalinę ir kultūrinę

specifiką, antroje – į esamų pasaulinio lygio mokslininkų mokyklų ir mokslui imlaus verslo poreikius;

Lietuvos mokslų akademijos (LMA) projektas: mokslo ir studijų sistemos valdymo funkcijas vykdė LMA, o lėšos moksliniams tyrimams skiriamos konkurso būdu. Čia reikia pažymėti, kad tokio projekto realizavimas LMA suteiktų ministerijos funkcijas, visiškai nebūdingas akademijai kaip mokslininkų draugijai;

Lietuvos mokslininkų sąjungos (LMS) projektas: aukštosios mokykloms ir mokslo institutams suteikiama autonomija, mokslo ir studijų integracija vyksta savaime, autonomiška mokslo visuomenė pati rengia ir vykdė reformas, o mokslininkų

savivalda vykdoma per Lietuvos mokslo tarybą (LMT), kurią sudaro pačių mokslininkų išrinkti nariai.

Pirmasis iš paminėtų projektų buvo parengtas pagal gerai funkcionuojančių mokslo ir studijų sistemų pavyzdžius. Per visą atgautos nepriklausomybės laikotarpį buvo periodiškai grįžtama prie atskirų projekto teiginių, bet pilnutinai jų įgyvendinti nepavyko.

LMA projektas turėjo įtakingų rėmėjų, bet nebuvo priimtas. Matyt, dėl LMA vadovybės neįgalios elgesio Lietuvai kritišku laikotarpiu – viešai deklaravusi atsiskyrimą nuo Sovietų Sąjungos mokslų akademijos, LMA tyliai paprašė Maskvos ir toliau ją finansuoti per SSRS mokslų akademiją.

Po 1990 m. kovo 11 d. pirmoji Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino valstybinio plano komiteto parengtą projektą, bet po energingų LMS pastangų Vyriausybės nuomonė pasikeitė. Prie Vyriausybės buvo įkurtas atskiras Mokslo ir studijų departamentas (MSD), kurio vadovais paskirti LMS atstovai bandė įgyvendinti savo projektą. MSD visiškai nesikišo į aukštųjų mokyklų ir mokslo institutų veiklą – autonomiškai ir demokratiškai besitvarkanti mokslininkų bendrija pati įvykdys būtinas reformas (pvz., mokslas ir studijos savaime integruosis) ir maksimaliai efektyviai dirbs Lietuvos labui. Pačios LMS skyriai veikė kaip „moksliniai“ kooperatyvai. Juose aukštųjų mokyklų ir moks-

lo institutų darbuotojai vykdė užsakomuosius darbus, o užsakovų skirti pinigai keliavo į asmenines sąskaitas praktiškai be atskaitymų institucijai, kurios įranga ir išteklių buvo naudojami tiems darbams. LMS tai aiškino būtinybe išsaugoti mokslininkus, nes jiems gresia bedarbystė.

1991 m. pradžioje priimtame Mokslo ir studijų įstatyme buvo numatytas tam tikras valstybinis reguliavimas. Vietoj MSD Vyriausybės aparate buvo įsteigtas nedidelis skyrius, skirtingais pavadinimais ir be realių įgaliojimų funkcionavęs iki 1994 m., kai buvo įsteigta Švietimo ir mokslo ministerija (ŠMM). Jos priežiūrai buvo atiduoti mokslo institutai ir aukštosios mokyklos, bet

Tęsinys 8 psl.

AUKŠTASIS MOKSLAS – viltys ir realijos

Pradžia 7 psl.

ministerijos įtaka buvo kukli – pagrindinis uždavinys buvo paskirstyti menkus biudžeto asignavimus mokslo ir studijų institucijoms. Kadangi aukštosios mokykloms skiriamas biudžeto lėšos turėjo būti siejamos su studentų skaičiumi, aukštosios mokyklos savo nuožiūra priiminėjo vis daugiau studentų, bet Lietuvos biudžetas nepajėgė atitinkamai didinti finansavimą. Tuomet valstybinės aukštosios mokyklos savo nuožiūra apmokestino dalį studentų.

2007 m. galima laikyti lūžio metais, kai prasidėjo galutinis aukšto mokslo suprekinimas. Koncerno „MG Baltic“ įsteigtas ir išlaikomas Laisvosios rinkos institutas parengė ir per Seimą bei Prezidentūrą organizavo kreipimąsi į KT dėl aukštojo mokslo finansavimo įstatyminių nuostatų paskelbimo antikonstitucinėmis. KT savo 2008 m. nutarime patenkino beveik visus prašymuose išdėstytus pageidavimus. Iš šio ir ankstesnių KT nutarimų ir išaiškinimų sudėliota aukštojo mokslo konstitucinė doktrina leido Seime be jokių kliūčių „prastumti“ masinį studentų apmokestinimą valstybinėse aukštosiose mokyklose. Dalies besimokančiųjų savo lėšomis studijos virto diplomu pirkimu išsimokėtinai – aukštosios mokyklos visais būdais stengėsi išlaikyti ir negebančius studijuoti dėl jų mokamų pinigų. Lietuva tapo Europos lyderė pagal didžiausių studentų skaičių, tenkančių tūkstančiui gyventojų ir mažiausią finansavimą, tenkančių vienam studentui.

Pagal KT doktriną parengtą naują Mokslo ir studijų įstatymą **2009 m. startavo „krepšelinė“** aukštojo mokslo reforma, paskelbusi neoliberalią laisvosios rinkos erą aukštajame moksle. Valdžios institucijų palankumą tokiai reformai nulėmė tikėjimas, kad laisvoje aukštojo mokslo rinkoje savaime išsprendės dėl ekstensyvos plėtros įsisenėjusias aukštojo mokslo problemas. Galėdami laisvai nešiotis valstybinius „pinigų krepšelius“, studentai patys atsirinks geriausias mokyklas, kurios su joms atneštais krepšeliais taps dar geresnėmis, o krepšelių nepritraukusios mokyklos bankrutuos ir savaime išnyks.

KT aukštojo mokslo doktrina yra priešinga žmonijos patirties suformuotiems aukštojo mokslo principams. Tokia doktrina yra tipiška daugeliui pokomunistinių šalių, kuriose ji daug anksčiau buvo įgyvendinta. Aukštosios mokyklos studentų skirstymą į studijuojančius valstybės lėšomis ir savo lėšomis autoritetingos tarptautinės organizacijos visada vienareikšmiškai vertino kaip vieno pagrindinių aukštojo mokslo principų – teisingumo ir nešališkumo – šurkštų pažeidimą. Studijų sąlygos nevienodos – dalis studentų turi skirti laiką ir energiją, kad užsidirbtų lėšų studijoms, kai kiti gali vien tik mokytis.

Lietuvos nepriklausomybė buvo atkurta vykstant neoliberalizmo ideologija grindžiamai globalistinei rinkos revoliucijai. Ši tauta naikinti ir nacionalines valstybes griaunanti revoliucija kuria atomizuotą ir tik ekonominės konkurencijos saistomą

individue pasaulį. Naikindamas aukštąjį mokslą kaip viešąją gėrybę ir kaip autonomišką sritį, kurioje brandinamas kritiškas ir veiksmingas demokratinis pilietiškumas, neoliberalizmas siekia švietimą sureguliuoti pagal laisvosios rinkos principus ir jį paversti tik siaurų specialistų – sraigtelių darbo rinkai rengimu. Valstybingumo įgūdžių neatkūrusi Lietuva šias tendencijas priėmė kaip iš Vakarų ateinančią gėrį. Aukštojo mokslo politikoje neliko vietos LPS skelbtam mokslo humanizavimui.

Lietuvos švietimo politikoje per paskutinį dešimtmetį įsigalėjusi neoliberalizmo ideologija savo kraštutine libertarizmo forma įsiskverbė ir į akademinės institucijas. VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute libertarizmas jau dėstomas kaip mokslas, lygiai taip pat kaip okupacijos metais buvo dėstomas „mokslinis komunizmas“. Mokslininkas imituojamas ir jį pretenduojama siekiant įteigti studentams, jog libertarizmo „gėrio“ (okupacijos metais – „mokslinio komunizmo“) kaip objektyvios realybės istorinė pergalė neišvengiama, o tikriems „mokslininkams“ privalu ieškoti prielaidų priartinti šio gėrio pergalę. Į užribį stumiama filosofija, nes ji nustato tikrovės statusą ir gali apnuoginti „mokslinio neoliberalizmo“ absurda. Neatsitiktinai tame universitete „mokslinio neoliberalizmo“ įsigalėjimas sutapo su globalistinės rinkos plėtra Lietuvoje trukdančių lituanistinių padalinių ir lietuvių kalbos statuso menkinimu

ir niekinimu. Panašios tendencijos ryškėja ir kitose institucijose. ŠMM iš humanitarinių institutų reikalauja didesnio „tarptautiškumo“ globalistinėje rinkoje ir didesnės pridėtinės vertės. Humanitarikos suverslinimui planuojama sutelkti visus humanitarus viename centre, kuriame, ŠMM supratimu, susidariusi „kritinė masė“ turėtų pagal dialektinio materializmo dėsnius savaime pereiti į naują, verslumu pažymėtą, kokybę.

Humanitarikos kaip kultūros kurso studijos formuoja fundamentalią pasaulio, žmogaus ir jo gyvenimo tikslo bei prasmės sampratą, nuo kurios turinio ir brandos visiškai priklauso visaverčio žmogaus ir piliečio ugdymas, darnios visuomenės, tvarios tautos ir stiprios valstybės gyvavimas ir išlikimas ilgalaikėje istorinėje perspektyvoje. Humanitarikos, ypač filosofijos, kursai turėtų būti viso aukštojo mokslo, neišskiriant gamtos ir technologijų studijų, branduolys ir visapusiško akademinio bei visaverčio pilietinio lavinimo pasaulėžiūrinis ir vertybinis pagrindas. LPS matė kelią: „plėtoti mokslo humanizavimą patenkinantį Respublikos kultūros ir visuomenės demokratizavimo poreikius“, bet po 30 metų esame ten pat. Federalizuojamoje Europoje Lietuvos valstybė virsta iš Briuselio valdomu regionu, kurio „administracija ir toliau linkusi vykdyti nurodymus bei įstatymus arba juos pritaikyti vietos sąlygoms“ (M. Lukšienė, LPS).

Valstybė yra tokia, koks yra švietimas.

Ko moko mūsų mokyklos

Negana, kad visą mokymo sistemą komercializavom, prieš mokinio „pririšdami“ jam reikalingą mokinio „krepšelį“, dar mokymo turinį pavertėm išskaičiavimų ir suskaičiavimų efemerija. Kaip ir ką galima nuspręsti apie moksleivio žinias ne kaip atsitiktinių faktų sandaivas, o kaip istorijos procesų supratimą pasiremiant tokių štai testų klausimų atsakymais? Nieko! Absoliučiai nieko.

RO. 2009 06 18

Esu įsitikinęs – be pagalbos mokykla viena neatsities. Ja beveik nesirūpina valstybė. Instrukcijos, nurodymai – ne rūpestis. Mūsų mokykla elgeta. Respublikos vyriausybė skubiai turi svarstyti ir gelbėti nuo tos elgetystės, kurios gėdytusi net mažai civilizauta tauta. (Plojimai.) Mokyklai reikia intelektualinės pagalbos. Be šviesesnių protų ji neprisikels. Reikia bendromis jėgomis suveržti visai išklusį valstybinį švietimo valdymo mechanizmą. Reforma po reformos, po tos reformos dar reforma, o ką jos keičia, kas už rezultatus atsakys? Niekas nežino.

Pranciškus Tupikas, LPS.

Tautos mokykla remiasi tautinės kultūros pagrindais. Šiandien, kol nesudaryta nauja mokyklos ir auklėjimo struktūra, reikia kiekvienam mokytojui pagalvoti, kaip jis galėtų įsileisti tautos dvasią į klasę. Visų pirma, ir mažiukas, ir didelis privalo pasijusti ir fiziškai, ir dvasiškai esąs namie, o ne pakeleivis, ne nomadas.

Meilė Lukšienė, LPS.

Kad vergai neugdytų vergvaldžių. 12 tezių mokyklai

Pradžia 7 psl.

pareigas, geresnį atlyginimą), kurie neblogai veikė prieš pusšimtį metų, dabar nebėra efektyvūs. Jauni žmonės mato, kad nei versle, nei politikoje, nei valstybės tarnyboje karjerą labiausiai lemia anaipol ne išsilavinimas. Dabar svarbiausias mokymosi motyvas turėtų būti smalsumas. Giliai ir kantriai žmogus gali kuo nors domėtis vien iš smalsumo. Kitas motyvas turėtų būti toks: į studento klausimą „Kam man ta matematika?“ atsakydavau taip: „Tam, kad būtum labiau žmogus.“ Mums reikia parodyti, kokį patenkinimą gyvenime jaučia tie žmonės, kurie domisi ne atlyginimu, ne karjera, o giliu gamtos, technikos, visuomenės, meno, literatūros, muzikos supratimu. Moksleiviams reikia išsamiai ir suprantamai aiškinti, ką Lietuvoje sukuria lazerių specialistai,

IT „guru“, kaip dabar operuoja širdies chirurgai, kaip laukai ariami nuotoliniu būdu valdomais traktoriais, kokia technika naudojasi grandiozinių koncertų rengėjai ir pan.

***

Mokytojai neturi įrodinėti, kad dirba. Visokių planų, programų, ataskaitų rašymas, lentelių užpildymas, vizijų ir misijų kūrimas yra akmens amžiaus atgyvena. Joks statybininkas darbo dienos pabaigoje neturi parašyti, kiek plytų įmūrijo į sieną, o mokytojas yra žeminamas, lyg jo darbo rezultato niekas negali įvertinti.

Joks darbo tikrintojas be mokytojo leidimo neturi teisės užėiti į klasę tuo metu, kai vyksta pamoka. Viešai tikrinti ir vertinti mokytoją yra labai amoralu. Kol mokytojas dirba, jis turi dirbti be jokių tikrinimų. Jei paaiškėja (o tai paaiškėja be jokių

tikrinimų!), kad mokytojas dirba blogai, jis nė dienos nebeturi dirbti mokykloje. Mokytojas dirba su žmonėmis, ne su bulvių maišais...

***

Sąjūdžio žmonės norėjo sukurti tautinę mokyklą, bet nesugebėjo ar nespėjo paaiškinti, kad tautinė visai nereikia katalikiška. Nuo tų laikų mūsų mokykla pasidarė tokia dvilypė, kad net moksleiviai supranta – juos moko veidmainiauti. Po titybos pamokos yra biologijos pamoka. Sužinoję apie sutvėrimą, moksleiviai mokosi apie evoliuciją.

Ar jiems kas nors paaiškina, kaip tai suderinama? Kaip suderinamos katekizme pateiktos maldos ir žymiausių pasaulio mokslininkų, mąstytojų požiūris į pasaulį?

Tas dvilypumas dar sustiprinamas mokymo ideologizavi-

mu. Tai, ką moksleiviai randa vadovėliuose apie partijas, jų vadus, apie rašytojus, meno žmones, apie dabar gyvenančių žmonių nuopelnus, dažnai kaip diena ir naktis skiriasi nuo to, ką jie randa internete, pokalbių kanaluose. O kur lieka mokykla?

***

Mokytojai skundžiasi: moksleiviai keikiasi, rūko, tyčiojasi iš mokytojų. Iš kur ateina tokie moksleiviai? Iš visuomenės, šeimos? Taip, bet jie ateina ir iš jaunesniųjų klasių! Iš ten, kur mokytojai jų neišauklėjo. Kodėl neišauklėjo? Todėl, kad mokytojai bijo. Sistema tokia, kad visada lieka kaltas mokytojas, o ne tėvai, ne jų vaikai. Vergai gali ugdyti tik vergvaldžius. Reikia nedelsiant keisti valstybės požiūrį: mokytojas negali būti vergas!

2018 09 14

Rašinys buvo pats geriausias vaiko mąstymo sugebėjimų ugdymo būdas. Dabar vietoje rišlaus savarankiško bylojimo – fragmentiška interpretacija. Pats jos pobūdis yra satelitinis. Be to, dezintegruojantis vidujybę, nes nukreipia ne į visumą, o detales. Taip pačioje vaiko gelmėje vykdoma jo robotizacija. Jei sutiksim, kad toks ir yra „ugdytojų“ tikslas, tada viskas gerai – tada žmogaus manipuliatyvumas ir jo satelizacija vykdomi tikrai sėkmingai. Bet iš tų pastangų išaugs reto žiaurumo karta.

RO. 2006 06 13

Jaunuolis, baigęs vidurinę mokyklą ar įgijęs kokį specialybę, gauna varganą atlyginimą. O kur jam gyventi, jeigu jis sukuria šeimą? Gi viršininkai ne tik patys apsirūpina puikiais butais, bet ir aprūpina savo atžalas. Mūsų miškai ir ežerai virto feodalinėmis valdomis. Tiesa, kai kas gali pagrįstai sakyti, kad šiek tiek pradėjo siaurėti naujųjų feodalų privilegijos. Bet kur garantijos, kad jie neatsigaus?

Br. Genzelis, LPS

Valdemaras KATKUS

Darbas ir emigracija: dvi vieno reiškinių pusės

Per pirmuosius penkiolika Nepriklausomybės metų Lietuvos įmonės veikė darbuotojų pertekliaus sąlygomis. Tai davė pirmąjį postūmį gyventojų migracijai. Tik 2006 m. darbdaviai pastebėjo, kad darbuotojai jau išvyko dirbti į užsienį. Per 1990–2018 metus darbuotojų sumažėjo nuo 1,74 iki 1,37 mln., tai yra 21%, o gyventojų – nuo 3,71 iki 2,8 mln., tai yra 24,3%. Kartų su išvykstančiais darbuotojais, prarandame ir tradicijas, žinias bei verslumo dvasią.

Kiek galime įdarbinti?

Ekonomiką įprastą vertinti per nedarbą, bet šį kartą ekonomiką pamatuokime per darbą. Lietuvoje, per visą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį, nedirbo daugiau kaip 1.537.000 darbuotojų. Ir tai buvo 2008 metais, prieš pat krizę. Tuo pat metu 404 tūkstančių Lietuvos gyventojų jau dirbo ir gyveno užsienyje.

Lietuvos privatus sektorius 2008 metais buvo sukūręs 1.100.000 darbo vietų ir tai yra istorinis maksimumas. Taigi, geriausias pasiektas balansas tarp dirbančiųjų Lietuvoje ir užsienyje toks: 1,5

milijono dirba Lietuvoje ir 400 tūkstančių dirba užsienyje. Visos kitos dirbančiųjų proporcijos yra teorinės.

Lietuvos nominalus BVP per pokrizinį 2009–2017 m. laikotarpį padidėjo 9,5 milijardų eurų. Tačiau dirba 167 tūkstančių darbuotojų mažiau, nei 2008 m. Tai rodo padidėjęs darbo našumo rodiklis: mažiau darbuotojų nudirba daugiau darbų.

Taigi, kiek galime parsikviesti atgal?

Jeigu tikėsime Lietuvos Užimtumo tarnybos duomenimis – tai jos bazėje buvo registruota 21 tūkst. darbo pasiūlymų. Tai reiškia, kad šiuo metu galime įdarbinti Lietuvoje tik 4% nuo visų dirbančių užsienyje. Jeigu norime pasiekti kylantį suminį įdarbinimą iki 1,5 mln. darbuotojų, tai Lietuvoje galime įdarbinti 23% nuo visų dirbančiųjų užsienyje. 1,5 milijono darbuotojų galėtume pasiekti tik 2021 m., jei Lietuvos įmonės ir toliau augs. Tada darbingo amžiaus imigrantų kas mėnesį turėtų sugrįžti į Lietuvą apie 4,5–5,0 tūkst. Į šiuos mūsų sugrįžtančius pi-

liečius ir turėtų būti nukreipta valstybinė pagalba.

Pagal tokius skaičiavimus per artimiausius penketą metų iš svetur į Lietuvą reiktų papildomai (neskaitant jau dabar atvykstančių) pritraukti bent jau 165 tūkst. darbingo amžiaus žmonių. Tai mus grąžina prie 2008 metų istorinio dirbančiųjų maksimumo – 1.537.000 darbuotojų! Ir viskas! Užsienyje vis tiek lieka dirbti apie 400 tūkstančių mūsų piliečių. Jie ir toliau privalės ieškoti darbo ten.

Turime pripažinti, kad esame nepajėgūs įdarbinti visų Lietuvos piliečių. Taigi, turėsime išmokyti gyventi padalintiems į dvi Tautos dalis. Ir tai ilgam.

Juodžiausi metai

Ciklinis nedarbas labai didelis ir žiaurus. 1998–2001 m. pirmosios krizės metu buvo „išmesta į gatvę“ 165 tūkst. darbuotojų, t. y. 11%. Tuo tarpu, 2008–2011 m. antros finansinės krizės metu buvo atleista 310 tūkst. darbuotojų, t. y. jau 20%. Tokioje staigiai svyruojančioje ekonomikoje, kai staigų ekonominio augimo periodą lydi taip pat staigus ekonomikos nuosmukis, emi-

gracija yra priverstinis, neišvengiamas ir psichologiškai traumuojantis reiškinys. Pavyzdžiui, vien 2010 m. į užsienį buvo priversti išvažiuoti 80 tūkst. darbuotojų. Tai – istoriškai didžiausias emigravusių mūsų tautiečių skaičius per vienerius metus, tai beveik prilygsta Panevėžio gyventojų skaičiui.

Mažėjant gamybos apimčiai, Lietuvos darbdaviai dažniau renkasi darbuotojų atleidimą nei išsaugojimą (neatsižvelgiant į darbuotojų parengimo kainą), o teisiniai ir socialiniai apribojimai, skirti užimtumui reguliuoti, darbo rinkoje vaidina mažą vaidmenį. Šalies ekonomikai vystantis šuoliais, staiga prireikia darbuotojų. Po kelerių metų, lėtėjant ar krentant ekonomikai, poreikis staiga sumažėja, ir šalyje vėl išauga nedarbo lygis. Todėl Lietuvoje nėra stabilios darbo rinkos. Mūsų darbdaviai valstybines institucijas orientuoja į čia ir dabar poreikių tenkinimą.

Vienoje, iš daugelio, gyventojų apklausų taip žmonės ir nurodo: socialinio nesaugumo jausmas ir teisingumo stoka

Tęsinys 10 psl.

Dabartis ir perspektyvos

Ne Sąjūdis skaldo visuomenę, kaip daug kartų buvo pasakyta. Didžiausias skaldytojas yra socialinis neteisingumas, kuris lyg vėžys ėda mūsų visuomenę. (Plojimai.) Socialinis neteisingumas gali įsigalėti tik uždaroje visuomenėje. Atviroj visuomenėj socialinis teisingumas turi suklestėti.

Raimundas Rajeckas, LPS.

Politinės laisvės atgavimas tesudaro sąlygas laisvai veikti, laisvai kurti savo valstybės gerovę. Kiek tomis sąlygomis pasinaudosime, priklausau nuo mūsų pačių. Kiek mes į naują savo nepriklausomą gyvenimą įdėsime turinio, visokeriopos kūrybos, tiek atgauta politinė laisvė mus pačius sustiprins, vers ir kitus mus gerbti ir branginti kaip naudingą pasaulio tautų narį. Ir atvirksčiai: nemo-kėdami naudotis nepriklausomybe, galime jos ir visai netekti. Už nepriklausomybės išlaikymą visi esame atsakingi, nuo kiekvieno iš mūsų elgesio priklausau jos silpnumas ar stiprumas.

Valdemaras Katkus, LPS.

Globalizacijos realybė yra ta, kad pasaulinė finansų funkcionavimo sistema netgi didžiausias tautas per individų nuperkamumą spaudžia taip, jo „tapatumas“ lieka kažkokia apgailėtina maža praėity egzistavusi tautos liekana. Kaip tokia ji atrodo bejėgė, kas šiandien bejėgis – tas juokingas ir apgailėtinas.

RO. 2009 08 08.

Ekonomika turi tarnauti žmonėms, ji negali būti priešpriešinama ekologiniams, tautiniams, kultūriniais, socialiniams ir demografiniams žmonių interesams. Šitai pasiekama, kai ūkį tvarko suinteresuotas šeiminiškas – ar tai būtų šeimos ūkis, įmonės ar miesto, rajono, visos Respublikos, kaip suverenios valstybės, ūkis. (Plojimai.)

K.Prunskienė, LPS

Vis dar ginamės, o ne puolam. Nors jau aiškiai matyti, ko reikia atsakyti, ką reikia keisti iš esmės, o ką galima palikti ir bandyti įveiksminti naujoje kapitalizmo struktūroje – socialiai atsakingo kapitalizmo kasdienybėje.

RO. 2008 11 18.

Romus LAZUTKA

Socialinis teisingumas: idėja ir skurdas

Gerai žinoma, nes ir statistiniuose šaltiniuose, ir kasdienėje žiniasklaidoje nuolat minima, jog Lietuvoje pernelyg paplitęs skurdas ir socialinė nelygybė. Politikai, keisdami valdžią, tik žada, kad su ekonomikos augimu padėtis gerės, bus pagelbėta adekvaciai visiems.

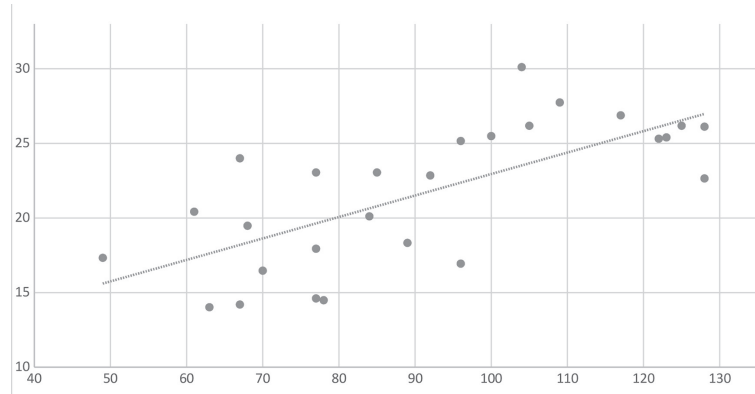
Tačiau žmonių socialinės apsaugos klausimas, pirmiausia yra teisingumo klausimas. Kai socialinio teisingumo nėra, šalies ekonominiai pasiekimai niekad nebus pakankami. Taip yra, nes vienai, kad ir pasiturinčiai, visuomenės daliai vis negana ir negana, o kitai vis nėra ir nėra iš ko padėti.

Persitvarkymo Sąjūdis labai rimtai kėlė socialinio teisingumo klausimą. Bendrojoje LPS programoje buvo net specialus skyrius, pavadintas „Socialinis teisingumas“. Steigiamajame suvažiavime ekonomistas prof. R. Rajec-

kas teigė: „Didžiausias skaldytojas (visuomenės – R.L. pastaba) yra socialinis neteisingumas, kuris lyg vėžys ėda mūsų visuomenę. Socialinis neteisingumas gali įsigalėti tik uždaroje visuomenėje. Atviroj visuomenėj socialinis teisingumas turi suklestėti. Mūsų visuomenė turi būti atvira, atvira informacijos požiūriu.“ Dabar informacijos, rodos, net per daug, bet sunku susivokti kuri teisinga, kuri – ne. Pamestas Sąjūdžio metų kompasas – socialinis teisingumas. Jis net neminimas, užmirštas, nepažintas, nors kaip matėme, Sąjūdžiui tai buvo vienas esmingiausių naujos visuomenės principų.

Paprastai socialinis teisingumas suprantamas, kaip teisingas atlyginimas už pastangas prisidedant prie bendrojo gėrio. Daugiau ar kvalifikuočiau prisidėjusiam teisinga atlyginti daugiau. Bet tai ne viskas. An-

tra, socialiai teisinga garantuoti minimalias žmogaus orumo nežeminančias pragyvenimo sąlygas nepriklausomai nuo nuopelnų, vien todėl, kad esame bendrapiliečiai ir humanistinių paskatų vedini įsipareigojame saugoti vieni kitus.

Socialinės apsaugos išmokos (BVP proc. – vertikali ašis) ir ekonominės raidos ryšys (BVP vienam gyventojui PPS, ES28 = 100 proc. – horizontali ašis; 2017 arba paskutiniai metai, kuriems yra Eurostat duomenys)

Akivaizdu, kad per tris dešimtmečius Sąjūdžio lūkesčiams įgyvendinti nebuvo skirti pakankami ištekliai. Eko-

nominių pasiekimų rezultatai daugiausia atitenka sėkmingiesiems ir turtingiesiems, o nelaimingesnių gyventojų socialinei apsaugai valstybė skiria kone menkiausias išteklius tarp ES šalių. Atsilikimas didžiulis, išlaidomis socialinėms

reikmėms atsiliekame ketvirtadaliu nuo bendros ES šalių tendencijos (žr. pav.).

Tęsinys 10 psl.

Socialinis teisingumas: idėja ir skurdas

Pradžia 9 psl.

Taigi, vis dar aktualūs Sąjūdžio suvažiavime išsakyti akademiko ekonomisto Antano Buračo žodžiai: „Socialinės ir politinės Sąjūdžio programos įgyvendinimas bus daugeliui iki tol neišeita altruistinio pilietiškumo, pasiaukojimo Tėvynės labai mokykla, mokykla, ugdoma tikrojo socialinio teisingumo pagrindais.“

Tikram socialiniam teisingumui įgyvendinti socialinės apsaugos srityje būtina padidinti finansavimą ir jį nukreipti trimis pagrindiniais kryptimis: pagyvenusių asmenų, vaikų ir darbo rinkoje nesėkmės patiriančių bei skurstančių paramai.

Vyresnių asmenų pajamų apsaugai reikia įvesti nacionalinę pensiją, dabar pertvarkomos bendrosios (nuo 2019 m. jau valstybės biudžeto finansuojamos) pensijos pagrindu. Ji turėtų užtikrinti teisiškai įtvirtintų Minimalių vartojimo poreikių (MVP) tenkinimą. MVP dydis šiuo metu – 245 eurai mėnesiui. Sąjūdžio pro-

gramoje teigiama: „Sąjūdis siekia, kad būtų reguliariai nustatinėjama „reali“ skurdo riba...“ MVP dydis ir yra jau įtvirtinta „reali“ skurdo riba. Ji turėtų būti plačiau taikoma. Nacionalinė pensija turėtų garantuoti minimalias pajamas bet kuriam senam žmogui, nepriklausomai nuo jo profesinių pasiekimų (draudimo stažo). Tai – socialinio teisingumo žemiausioji riba tiems, kas jau nebeįstiga pagerinti savo padėties. Šiandien daug kas žino pasaulyje svarstomas bazines pajamas. Ši pensija būtų bazinės pajamos senatvėje. Jos turėtų būti indeksuojamos pagal infliaciją ir todėl neprarastų perkamosios galios.

Esama individuali pensija (ji su buvusia alga susieta ir Sodros mokama) užtikrina antrąjį teisingumo aspektą – didesnės pajamos tiems, kad daugiau, kvalifikuočiau ir atsakingiau dirbo. Ji turėtų būti indeksuojama pagal darbo užmokesčio augimą ir tokiu būdu bent dalis

pensininkų pajamų neatsiliktu nuo dirbančiųjų algų augimo. Vadinamoji II pakopos pensijų kaupimo sistema turi būti pakeista taip, kad atitiktų Vakarų šalių praktiką ir taptų patikimu privataus taupymo senatvei instrumentu. Tam būtina kurti privačių pensijų fondų dalyvių atstovavimo institutą. Reikia atstovauti dalyvius jiems derantis su pensijų turto investavimo paslaugų teikėjais. Patys pensijų fondų dalyviai turi turėti galimybes per atstovus dalyvauti jų turto valdyme. O privačias pensijas turi finansuoti ne valstybė, kuri ir taip nesutvarko su socialinės apsaugos finansavimu, bet patys privatūs asmenys.

Mažinant vaikų skurdą, šeimų pinigine paramą reikia sieti su pajamų neapmokestinimo minimumu. Didelė klaida neapmokestinamojo minimumo, priklausomai nuo vaikų skaičiaus, panaikinimas pastaraisiais metais. Neapmokestinamasis minimumas ir vaiko pinigai – viena kitą papildan-

čios paramos formos. Teikiant paramą šeimoms būtina atsižvelgti į tėvų ir vaikų skaičiaus santykį šeimoje. Juk vienišų mamų/tėvų šeimos ir šeimos, kuriose daugiau nei du vaikai dažniausiai skursta. Tokių šeimų vaikai nepelnytai patiria didžiausia neteisingumą vos įžengę į šį pasaulį. Sąjūdžio programoje buvo pasakyta „Sąjūdis remia tokią šeimos globos praktiką, kuri garantuos, kad vaikų skaičiaus didėjimas neigiamai neatsilieptų šeimos pragyvenimo lygiui ir vaiko asmenybės ugdymui.“

Kitoms socialinėms grupėms (be aptartų pagyvenusių asmenų ir vaikų) socialinę pagalbą reikia skirti iki minėto minimalių vartojimo poreikių dydžio ir besąlygiškai, jeigu asmenys nedarbingi dėl sveikatos sutrikimų, šeimyninių įsipareigojimų (globoja artimą žmogų). O darbingiems asmenims paramą reikia tampriai sieti su pagalba, kurios reikia pasirengti grįžtant į darbo rinką ar mokymosi sis-

temą. Tokių asmenų rėmimas dažnai piktina visuomenę, nes užsitęsia, tie asmenys tampa ilgiems metams priklausomi nuo paramos, nes jie negauna tinkamų socialinės integracijos priemonių. Jų gėdijimas, panika jiems problemos nesprendžia, reikalinga profesionali pagalba.

Gėdyti reikėtų tuos, kurie išsaugojo ir net išpūtė tarybų sistemai būdingas privilegijas. Pvz., teisėjams mokamos ne tik antros pensijos, bet jos dar ir triskart didesnės už „Sąjūdžio eilinių“. O juk reikalauta „kad būtų panaikintos prieštaraujantios socialiniam teisingumui, visų pirma nomenklatūrinių darbuotojų, privilegijos“ (Sąjūdžio programa). Sąjūdžio suvažiavime priimta rezoliucija „Dėl Lietuvos visuomenės vienybės“, kurioje teigiama, kad „LPS siekia atkurti visuomenės narių tikėjimą socialiniu teisingumu, reikalauja panaikinti visas neteisėtai įgytas privilegijas...“. Šio siekio įgyvendinimas atlaisvintų papildomus išteklius nepagrįstai nuskurdintųjų padėties pagerinimui.

2018 09 30

Darbas ir emigracija: dvi vieno reiškinių pusės

Pradžia 9 psl.

skatina emigruoti 41 % piliečių. Teisingumas apima ir socialinę pagalbą krizės metu. Nedarbo draudimas Lietuvoje yra labai kuklus. Emigraciją skatina tokių perspektyvų neatmatymas. Pyktis ir nuoskauda ant tokios valstybės – lieka.

Kodėl sparčiai daugėja darbo imigrantų Lietuvoje?

Stabilumo Lietuvos darbo rinkoje yra nedaug. Užsienio darbo imigrantų padėtis dar nepastovesnė nei vietos darbuotojų – migrantai įdarbinami tik laikinai. Tačiau jie geriau tinka darbdavių **čia ir dabar** poreikius. Dalies Lietuvos įmonių siekis konkuruoti **tik** mažais atlyginimais skatina išvažiuojančiųjų skaičių ir skatina įsivežti daugiau užsieniečių. Mažiausių atlyginimų tikslui pasiekti, užsieniečiai darbo migrantai yra „naudingesni“, nei į Lietuvą sugrįžtantys mūsų piliečiai.

Užsienio darbuotojų įsivežimo klausimai Lietuvoje pradėti svarstyti tik nuo **2006 m.**, kai dėl intensyvios Lietuvos piliečių emigracijos ir augančios ekonomikos šalyje pa-

sijuto darbuotojų trūkumas. Jeigu po pirmosios emigracinės krizės Lietuvos darbdaviai įsiveždavo po 6–7 tūkst. užsienio darbuotojų, tai jau po antrosios jie jau įsiveža po 30–35 tūkst. darbuotojų.

Įmonėms išvarius daug Lietuvoje dirbusių ir gyvenusių darbuotojų, jie buvo pakeisti į dar didesnę užsienio darbo imigrantų kiekį. Toks stiprėjantis ciklas – kai piliečiai išvažiuoja, o užsieniečiai įvežami – yra pragaištingas. Valsybinių institucijų politika yra orientuota tik į esamą padėtį darbo rinkoje ir neatsižvelgiant į ilgalaikės šalies raidos perspektyvas bei Lietuvos tautinės sudėties pokyčius. Be to, tai mažina Lietuvos viešąsias pajamas ir socialinį saugumą.

Darbo imigracijos politika šiuo metu yra orientuota ne į žmones (t. y. darbo migrantus) ir valstybę, bet į darbdavius bei jų ekonominius interesus. Įtraukiantis ir tvarus ekonominis augimas Lietuvos darbuotojams dar neprieinamas.

Todėl ir turime **labai atvirą Darbo rinką**. Metinė vidutinė darbuotojų **švytuoklinė mig-**

racija sudaro 57 tūkst. darbo migrantų: iš šalies vidutiniškai emigruoja apie 38 tūkst. žmonių ir vidutiniškai kasmet sugrįžta apie 19 tūkst. darbuotojų švytuoklinė migracija išlieka asimetriška: daugiau išvyksta dirbti į užsienį, nei sugrįžta.

Konkurencija dėl darbuotojų darbo sąlygų ir atlyginimų tarp Lietuvos darbdavių ir užsienio įmonių išliks bei aštrės.

Kas organizuos verslą Lietuvoje?

Įvairaus plauko propagandistai siūlo emigrantams mesti visus darbus užsienyje ir sugrįžti į Lietuvą. **Nepakanka vien kviesti.** Reikia ir daugybės verslininkų, kurie mokėtų ir norėtų organizuoti įmones. Lietuvoje dominuoja įmonės, įdarbinančios iki 50 darbuotojų. Kad mąstą būtų lengviau suvokti, tarkime, kad norime smulkaus ir vidutinio verslo įmonėse įdarbinti visus **užsienyje dirbančius darbuotojus** (po 50 žmonių). Tam reikėtų įkurti **daugiau nei 10 tūkst. naujų įmonių**. Tiek pat reikia ir verslininkų. Bet

reikia ir palankios bendros verslo aplinkos bei atskiros Vyriausybės programos, kuri skatintų emigrantus grįžti ir čia steigti įmones.

Kas bus su miestų infrastruktūra?

Tarptautinėje migracijoje miestams tenka kur kas svarbesnis vaidmuo nei kaimiškosioms vietovėms. Staigiai sulėtėjusi didžiųjų miestų plėtra ir darbo vietų sumažėjimas labai sumažina šalies miestų patrauklumą. Tai lemia tarptautinės emigracijos šiuolius.

Darbuotojų švytuoklinė migracija – emigracija ir reemigracija – veda prie kito klausimo: kokiam kiekiui gyventojų turime turėti miestų infrastruktūrą? Metinė darbuotojų švytuoklinė migracija sudaro 57 tūkst. darbo migrantų – tai prilygsta Alytaus gyventojų skaičiui. **Per metus pirmyn ir atgal migruoja visas miestas.** Tai labai apsunkina verslui prognozuoti miesto ateities gyvybingumą.

Pavyzdžiui, Panevėžio miesto infrastruktūra suprojektuota 150 tūkst. gyventojų, o da-

bar ja naudojasi tik 91 tūkst., Alytaus miesto infrastruktūra suprojektuota 100 tūkst., o dabar jame gyvena 53 tūkst. gyventojų.

Miesto depopuliacija veda prie didėjančių miesto infrastruktūros sąnaudų vienam gyventojui. Pasiekus kritinį tašką, kada ir likusiems miesto gyventojams, ir Vyriausybės biudžetui bus per brangu išlaikyti miesto infrastruktūrą, tada **miestas staigiai kolapsuos**, paversdamas visą regioną negrįžtamai retai apgyvendintu.

2020 metais baigsis ES subsidijos LR Vyriausybės biudžetui, todėl jau dabar turime inventorizuoti miestų ir miestelių infrastruktūras, atrenkant ir paskelbiant tai, ką savo pinigais galime išlaikyti ir ko ne. **Miesto infrastruktūra yra dalis verslo aplinkos** ir verslininkai turi žinoti, kur bus galima plėtoti verslą ir po trejų metų. O grįžtantys mūsų piliečiai turi žinoti, kur bus galima dirbti ir gyventi.

P.S.

1939 m. Lietuvoje gyveno tiek pat žmonių, kiek ir 2017 m., t. y. apie 2,8 mln. gyventojų.

2018 10 02

Teisės ir valdžia

Gėrio ir blogio samprata daugelyje tautų įvairiai formuluojama ir išreiškiama. Lietuvių tautos sąmonėje ji išreiškta labai aiškiai ir nepaprastai taikliai. Štai liaudies patarlė: „Kai angelas atstos, velnias pristos, vienas nebūsi“. Gėrio ir blogio kategorijų pagrindą grindžiami ne tik kiekvieno individo, bet ir visuomenės, tautos ir valstybės veiksmai. Kiekviena asmenybė, o taipogi tauta, turi apsispręsti, su kuo ji, kas ją lydi – angelas ar velnias, gėris ar blogis. Neutralsios būsenos, neutralių veiksmų nebūna.

Julius Juzeliūnas, LPS.

Socialinio teisingumo vardan reikia panaikinti mūsų visuomenės kastų privilegijas, išskyrus dvi privilegijuotas klases, t. y. vaikus ir moteris. (Plojimai.) Sugrąžinti moterims jų tikrąją teisę į normalų šeimyninį gyvenimą. Moterys nedirba tol, kol vaikai pradeda lankyti mokyklą. (Plojimai.)

Vytautas Ledas, LPS.

Kurkime žmonių, bet ne sraigėlių ir ne mankurtų visuomenę. Nes nė vienos atkarpos antrąkart – oriau, doriau, sąžiningiau – nebus lemta nueiti. Eikime taip, kad po to kiekvieno įveikto etapu galėtume didžiuotis... Esam politiškai JAU brandi visuomenė, pakankamai gerai suvokianti savo misiją bei tikslus. Todėl ne taip labai dabar svarbu programų niuansai, todėl į parlamentą turim rinkti ne kurio nors bloko anonimus, bet doras ir sąžiningas asmenybes.

Jurga Radzevičienė, „A“, 1990, Nr. 68

Televizijos Lietuvoje tampa teroristiniais institutais: pokalbių pobūdis, tonas, tikslai yra tokie šališki, tokie nieko bendra neturintys su kultūra, kad net mintis nekyla televizijas laikyti kultūros pasaulio dalimi. Tai parengtinio tardymo, o neretai ir apkaltinimo bei viešo teismo organai. Ne teismai, bet vis dėlto – tokie žiniasklaidos ir teismų mutantai.

Padėtis darosi pavojinga. Viešai kalbėti kultūringai – seniai nekultūringa.

RO. 2006 05 02

Kas yra šiandieniniai komjaunuoliai? Tai tas globalistinis jaunimėlis, kuris proteguoja vadinamąją toleranciją ir tolerantiškumą, arba neprincipingumą, t. y. gyvenimo tuštybę. Kaip anie skelbė, reikalavo ir praktikavo ištikimybę komunizmo principams, taip šie skelbia ir praktikuoja debilumą – be lyčių skirtumo, be šeimos, be šalies, be vertybių, be idealų, be – tuo labiau – principų. Tai reiškia ne žmonių kėlimą viršun, o leidimą apačion.

RO. 2006 04 21.

Vytautas BUDNIKAS

ŽMOGAUS TEISĖS LIETUVOJE

Sovietmečiu neturėjome ne tik Lietuvos valstybės, bet ir Lietuvos pilietybės – visi buvome SSSR piliečiais, todėl neturėjome ir pilietinių teisių, kokias suprantame dabar: žodžio ir įsitikinimų laisvės, laisvai burtis į mitingus ar demonstracijas, laisvai išvykti į užsienio valstybes, skaityti visas leidžiamas knygas, laikraščius ir kt. Žmogaus teisėmis nelegaliai rūpinosi Bažnyčia ir pagrindžio disidentai (pvz. Lietuvos Helsinkio grupė).

1989 m. dvidešimt dviejų žmonių grupė (mokslininkai, teisininkai, rašytojai, Bažnyčios atstovai ir disidentinio judėjimo dalyviai) parengė Lietuvos visuotinių žmogaus teisių gynimo Deklaraciją ir 1990 m. gruodžio 15 d. įsteigė pirmąją oficialią žmogaus teisių organizaciją – žmogaus teisių gynimo asociaciją.

Per pirmuosius nepriklausomybės dešimtmečius buvo patvirtinta nepriklausomos Lietuvos Konstitucija, panaikinta mirties bausmė, ratifikuota per 200 tarptautinių konvencijų, sutarčių ir protokolų, įtvirtinta savarankiška teisinė sistema, iš esmės pakeisti šalies Administracinių teisės pažeidimų, Civilinį ir Civilinio proceso, Baudžiamąjį ir Baudžiamojo proceso kodeksai ir kt. Žmogaus teisių požiūriu Nepriklausomos Lietuvos padėtis nuo sovietinės pakito neatpažįstamai.

Tačiau trečiajame Nepriklausomybės dešimtmetyje pradėjo ryškėti naujas žmogaus teisių diskursas – žiniasklaidoje ėmė vyrėti neoliberalios visuomenės teisės. Imta akcentuoti tos pačios lyties asmenų teises į santuoką, ankstyvąjį vaikų lytinį (seksualinį) švietimą, dirbtinis apvaisinimą in vitro (mėgintuvėlyje), žmogaus teisę į eutanaziją, moters teisę į kūną, į abortus ir kitas teises. Jos tapo politinio manipuliavimo įrankiu ir palengva išstūmė pamatinės piliečių konstitucines teises bei laisves: rinkimų teisę, susirinkimų, referendumų, žodžio ir įsitikinimų laisvę, piliečių dalyvavimą teisingumo vykdyme, savivaldą, šeimos, vaikų teises ir kt.

Rinkimų teisė

Šalies Konstitucijoje įtvirtinta, kad „Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai. Niekas negali varžyti ar riboti Tautos suve-

reniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenijų galių. Šią aukščiausią suverenijų galią „Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“. Tačiau nurodytų teisių Lietuvos piliečiai negali realizuoti, nes jas riboja nedemokratiški rinkimų įstatymai, kurie svarbiausias galias suteikia politinėms partijoms (PP).

Šalies PP sudaro apie 6–10 proc. Lietuvos gyventojų, tačiau net iki 2013 m. jos išlaikė kandidatų parinkimo monopolį į vietos savivaldą, Seimą ar Europos Parlamentą. Iki šiol PP gali kelti kandidatus sąrašais ir nebūtinai savo partijos narius. Regione jos gali neturėti nė vieno nario, tačiau turi teisę kelti savo kandidatą. PP įstatymu yra rezervuotos vietos rinkimų komisijose, o jų atstovams, deleguotiems į VRK, nereikia turėti aukštojo teisinio išsilavinimo ir pan. PP kandidatų sąrašus sudaro siauras asmenų ratas, kurio interesai retai sutampa su visuomenės interesais, jų sudarytuose sąrašuose esantys kandidatai Seimo rinkimuose vienu metu gali dalyvauti ir daugiamandatėse ir vienmandatėse apygardose. PP kandidatų sąrašams piliečiai jokios įtakos daryti negali (nebent reitinguoti kandidatus). PP interesams tarnauja ir partijų finansavimo tvarka. Juridiniai asmenys kandidatų remti negali, o fiziniams asmenims leidžiama aukoti tik nedideles sumas. Sisteminės PP už mokesčių mokėtojų lėšas gali finansuoti savo kandidatų reklamą ir užsakomuosius straipsnius, o save iškėlę fiziniai asmenys jokių lėšų iš valstybės negauna. Tuo pasireiškia nepartinių piliečių diskriminacija. Dar neseniai nepartiniams rinkėjams buvo leista steigti visuomeninius rinkimų komitetus. Iš pradžių neleista turėti pavadinimų. Bet žmogaus teisių organizacijų dėka Konstitucinis Teismas 2014 m. spalio 13 d. nutarime konstatavo, jog tai prieštarauja Konstitucijai. Nuo šiol minėti komitetai gali turėti savo pavadinimus, tačiau esminių pokyčių nustatant rinkimų tvarką ir finansavimą neįvyko. Mokesčių mokėtojų lėšomis išlaikomos PP išlaikymo rinkimuose į savivaldybių tarybas, Seimą, Europos Parlamentą kandidatų parinkimo monopolį, kartu prinesdamos Tautai savo atstovavimą, kurio nenumato Konstitucija.

Referendumų teisė

Šalyje suvaržyta piliečių teisė svarbiausius Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimus spręsti referendumu. Konstitucijos 9 str. nustato, kad referendumui inicijuoti reikalaujama 300 tūkst. iniciatorių parašų arba 12 proc. rinkėjų skaičiaus, tuo tarpu kitose Europos valstybėse (Šveicarijoje, Austrijoje, Ispanijoje) referendumui inicijuoti pakanka 1,2 – 1,4 proc. rinkėjų. Be to 2017 m. KT nustatė, jog LR Seimas iš anksto gali nuspręsti ir apriboti šią piliečių iniciatyvą, jeigu referendumo klausimas jam pasirodytų nepriimtinas.

Savivalda

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę buvo įteisinta dviejų pakopų savivaldos sistema: seniūnijos turėjo savivaldos teises, buvo įteisinta vienmandatė rinkimų sistema. Tačiau Aukščiausioji Taryba, o vėliau Seimas 1995 m. pakeitė įstatymus demokratijos nenaudai. Šiandien piliečiai realios savivaldos neturi – vietos bendruomenės negali išsirinkti savo seniūno, seniūnija neturi savo biudžeto. Vietos bendruomenės taip pat negali kelti savo kandidatų rinkimuose į savivaldybių tarybas, dalyvauti rinkimų komisijose ir kt.

Susirinkimų laisvė

LR Susirinkimų įstatymas riboja piliečių teisę taikiai susibūrimo laisvai reikšti savo nuomonę bei pažiūras, daryti įtaką valstybės valdžios sprendimams, viešai prieš juos protestuoti. Ypač suvaržyta teisė į taikius piketus. Susirinkimų įstatymo normos prieštarauja ir Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) 2007 m. **Taikių susirinkimų laisvės gairėms** bei Europos žmogaus teisių teismų praktikai. Pagal tarptautinės teisės normas valstybė privalo užtikrinti savo piliečiams ne **leidiminę**, bet **pareiškintę** konstitucinės susirinkimų laisvės įgyvendinimo tvarką. Jos nustato valstybėms prievolę leisti piliečiams taikiai ir nedelsiant (**spontaniškai**) reaguoti į atitinkamus įvykius. Spontaniškus susirinkimus valstybė turi vertinti kaip laukiamą (o ne išimtinį) sveikos demokratijos pasireiškimą. Tačiau pagal galiojantį Susirinkimų įstatymą

vietos valdžia gali be pagrindo neišduoti organizatoriui pažymėjimo dėl mitingo (eisenos) vietos, laiko ir formos, nenurodydama atsisakymo motyvų. Už tokį elgesį vietos valdžios atstovai yra atleisti nuo atsakomybės.

Žodžio, įsitikinimų ir informacijos laisvė

Piliečių įsitikinimų reikimo laisvę garantuoja Konstitucijos 25 straipsnis (*žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas*). Ši laisvė šalyje formaliai neribojama, cenzūros nėra. Tačiau šiandien nepasiekiamas nacionalinės žiniasklaidos objektyvumas. Siedamos pritraukti žiūrovų, skaitytojų ar klausytojų dėmesį medijos dažnai vaikosi „pigaus“ populiarumo, kartais informaciją pateikia tiesiog nesąžiningai. Kai kurios publikacijos ir laidos dažnai demonstuoja patyčias, pažeidėjų nebaudžiamumą, skatina žmonių teisinį nihilizmą ir jų tarpusavio priešpriešą. Žiniasklaidoje dažnai yra menkinami valstybingumo simboliai (demonstruojami vaizdai su Vyčiu papuoštomis pusnuogėmis merginomis, arba Vytis, besituštinantis Europos Sąjungos žvaigždutėmis ir kt.).

Konstitucijos 25 straipsnyje nurodoma, jog laisvė rinkti, gauti ir skleisti informaciją nėra absoliuti. Ji gali būti ribojama jei yra būtina apsaugoti „[...] žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę“. Šiuo atveju susiduriame su pasirinkimu nustatyti, kuri teisė yra pirmesnė ir svarbesnė: gauti bei skleisti informaciją, ar teisė į asmens garbę, orumą, privatų gyvenimą, dorovę ir kt. Sprendžiant iš viešojoje erdvėje vykstančių rungtynių, kas įžiliau ir ciniškiau sumenkina, apjuodina kitą asmenį, pareigūną ar valstybės instituciją, susidaro įspūdis, kad visuomenė pirmumą teikia teisei gauti ir skleisti informaciją. Taip vyksta todėl, kad pagrindinės žiniasklaidos priemonių steigėjai ir savininkai negyvena Lietuvoje, jie nėra suinteresuoti mūsų visuomenės stabilumu. Kita didesnė žiniasklaidos priemonių grupė priklauso stambaus verslo savininkams, kurių privatūs interesai retai sutampa su viešuoju interesu.

Tešynys 12 psl.

Pradžia 11 psl.

Žiniasklaidos priemonių veiklos kontrolė

Be to, destruktivų žiniasklaidos elgesį lemia įstatymų spragos jos teisiniame reguliavime ir administravime. Sąžiningumo principas nėra aiškiai įtvirtintas Visuomenės informavimo įstatyme. Žurnalistai neretai piktnaudžiauja teise skleisti informaciją dėl netinkamos išorinės žiniasklaidos priežiūros, kuri nėra atskirta nuo savitvarkos institucijų. Žurnalistų etikos inspektorius skiria Seimas iš Visuomenės informavimo etikos asociacijos pasiūlytų kandidatų. O pastaroji vienija būtent viešosios informacijos rengėjus, skleidėjus ir žurnalistus. Kyla neišvengiamas interesų konfliktas – inspektorius negali veikti prieš informacijos rengėjus, skleidėjus ir žurnalistus, t. y. veikti nešališkai jį pasirinkusio subjekto atžvilgiu. Ši kontrolė galėtų būti patikėta nešališkai parinktam pareigūnui – Inspektorius turėtų skirti Seimas Seimo Pirmininko teikimu, t. y. tokia pat tvarka, kaip yra skiriami Seimo, Vaiko teisių apsaugos kontrolieriai bei Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos pirmininkas. Be to, Inspektorius privalo turėti aukštąjį universitetinį teisininko išsilavinimą ir atitinkamą darbo stažą (šiuo metu juo gali būti bet kokios profesijos žmogus).

Dėl LRT kontrolės

LRT veiklą reglamentuoja Nacionalinio radijo ir televizijos įstatymas. Jis įpareigoja LRT vadovautis objektyvumo, nešališkumo principais, užtikrinti žodžio ir kūrybos laisvę, o programose turi atsispindėti įvairias pažiūras ir įsitikinimus, jis draudžia įsivyravti vienašališkoms politinėms pažiūroms. Tačiau LRT minėto įstatymo nesilaiko. Laidose vyrauja šališkumas, dalyviai atrenkami pagal priklausymą tik tam tikroms politinėms partijoms ir visuomenės grupėms, jose pažeidinėjamas žmogaus orumas, asmens nekaltumo prezumpcija. Laidų šališkumą ir neobjektyvumą lemia neefektyvi LRT veiklos kontrolė. Pastarąją vykdo LRT taryba, kurią sudaro Prezidento, Seimo ir visuomeninių organizacijų skirti atstovai. Kilęs konfliktas tarp Seimo ir LRT atskleidė šios Tarybos neįgalumą kontroliuoti netgi LRT skiriamas Lietuvos mokesčių mokėtojų lėšas.

ŠEIMOS TEISĖS

Šeima – valstybės pagrindas. Konstitucijoje nustatyta, kad „valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“ (38 str.). Tačiau šandien pavojus šeimai kyla dėl neoliberalios visuomenės deklaruojamų teisių, dalis kurių įtvirtintos Stambulo konvencijoje (Europos tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo). Europos valstybėse jau kyla judėjimas prieš šią konvenciją, nes tikrasis jos tikslas – siekiamybė suvienodinti moterų ir vyrų socialinius vaidmenis. Joje yra atskiri sakiniai, nederantys su žmonių įprastiniu supratimu apie realybę. Pvz., konvencijoje vyrauja tokia asmens lyties apibrėžimo sąvoka **gender**. Lietuviškai – **socialinė lytis**. Konvencijoje (3 str.) skelbiama, kad lytis yra „socialiai susiformavę vaidmenys, elgsena, veikla ir bruožai, kuriuos tam tikra visuomenė laiko tinkamais moterims ir vyrams“. Konvencijoje įtvirtinta nediskriminavimo dėl socialinės lyties tapatybės nuostata apima translyčius, transeksualus, transvestitus, vyrus, kurie rengiasi moteriškais rūbais ar atvirkščiai, t. y. visus tuos, kurių socialinės lyties tapatybė neatitinka lyties, kurią gavo gimdami (Konvencijos aiškinamasis memorandumas, 53 p.). Pagal konvenciją kiekvienas asmuo turi savąją lyties tapatybę – asmuo gali būti arba vyru, arba moterimi, arba nei vyru, nei moterimi, arba ir vyru, ir moterimi ir t. t. Konvencija skatina atsisakyti vyriškumo ir moteriškumo kategorijų, priimti visas seksualines praktikas ir pagal jas spęsti apie lytinę tapatybę. Tokios praktikos būtų diegiamos per švietimo sistemą (Konvencijos 11 ir 12 str.). Ratifikavus konvenciją atitinkamai būtų keičiamos formaliojo švietimo bei mokymo programos. Lietuva negalėtų teisintis, kad konvencija prieštarauja Konstitucijai, nes LR Konstitucija numato visų piliečių lygybę prieš įstatymą, Todėl nepakeitus Konstitucijos, Lietuva būtų kaltinama tarptautinių įsipareigojimų nevykdymu.

Šeimos sampratą sujaukė LR Konstitucinio Teismo (KT) 2011 m. rugsėjo 28 d. išaiškinimas. KT nurodė, jog „konstitucinė šeimos samprata grindžiama šeimos narių tarpusavio atsakomybe, supratimu, emociniu prierašumu, pagalba ir panašiais ryšiais

bei savanorišku apsisprendimu priimti tam tikras teises ir pareigas, t. y. santykių turiniu, o šių santykių išraiškos forma konstitucinei šeimai esminės reikšmės neturi“. Nustatęs, kad santuokos institutas nėra svarbiausius kuriant šeimą, KT nepasakė, koku kitu būdu galima kurti šeimą, nes jai kurti nepakanka emocinio prierašumo, supratimo ir savanoriško apsisprendimo, kad du kartu gyvenančius asmenis galėtume laikyti šeima.

Dėl santuokos instituto išskirtinumo

Santuokos instituto išskirtinumas pasireiškia tuo, kad sudarydami santuokas piliečiai prisiima įsipareigojimus ne tik sau, bet ir visuomenei. Tai labiausiai visuomenės interesus atitinkantis šeimos sudarymo modelis. Net ir KT minėtame nutarime patvirtino, kad „santuoka yra istoriškai susiklostęs šeimos modelis, neabejotinai turintis išskirtinę vertę visuomenės gyvenime, užtikrinantis tautos ir valstybės gyvybingumą bei istorinį išlikimą“. Valstybė turėtų labiausiai remti ją, o ne visas šeimos formas be išlygų, juolab derinti savo įstatymus prie bet kurios visuomenės grupės pomėgių. Tačiau nei Konstitucijoje, nei galiojančiuose teisės aktuose nėra aiškiai išreikštos, išplėtos normos, įtvirtinančios valstybės pareigą saugoti santuoką. Visuomenei peršama mintis, kad sugyventiniai taip pat gali būti pripažinti šeima, nors pastarieji nenori ir patys vengia viešai deklaruoti savo ketinimus kurti šeimą.

ES pagrindinių teisių chartijoje nustatyta teisė tuoktis ir kurti šeimą pagal nacionalinius įstatymus. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija taip pat nustato „teisę tuoktis ir kurti šeimą pagal nacionalinius valstybės įstatymus. Tokiu būdu šeimos santykiai tarptautinėje teisėje yra priskiriami kiekvienos valstybės diskrecijai. Tačiau šalies įstatymų leidėjas nuolat yra spaudžiamas įvairių ES direktyvų, kuriose nedviprasmiškai leidžiama suprasti, jog šeimos santykių klausimu Tauta nebėra suverenė, kad įstatymų leidėjas ateityje gali būti įpareigotas pripažinti tai, ko nepripažįsta Lietuvos visuomenė ir ko neleidžia Konstitucija.

Partnerystė

Partnerystę siekiama prilyginti santuokos institutui. Esminis skirtumas tarp san-

tuokos ir partnerystės yra tas, jog priešingai, nei partnerystė, santuokos institutas yra įtvirtintas tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose. Partnerystės institutas apskritai neminimas. Santuokos išskirtinumas pasireiškia tuo, jog tai yra socialinis institutas, per tūkstantmečius susiformavęs įvairiose pasaulio tautose ir nepriklausantis išskirtinai kuriai nors valstybei ar religijai. Tai yra viešas dviejų asmenų įsipareigojimas visuomenei ir bendruomenei kartu kurti šeimą. Tuo tarpu partnerystėje gyvenantys asmenys, deklaruodami savo teises, vengia viešo įsipareigojimo visuomenei.

Nevyriausybinės organizacijos

Šandien šalyje veikia per 16 tūkst. įvairiausių nevyriausybinė organizacijų (NVO). Bent keli šimtai iš jų gina žmogaus teises. Daugelio „gynimas“ apsiriboja paraiškėmis finansinei paramai gauti ir gautų lėšų įsisavinimu, todėl realaus poveikio visuomenės demokratizavimui jos neturi. Lietuvoje veikia ir Nevyriausybinė organizacijų plėtros įstatymas, kurio tikslas – kurti palankią aplinką NVO, užtikrinti tinkamas jų veiklos ir plėtros sąlygas. Tačiau minėto įstatymo nuostatos prieštarauja 2007 m. spalio 10 d. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoms (CM/Rec (2007) 14) dėl nevyriausybinė organizacijų teisinio statuso Europoje. Jose imperatyviai nurodoma, jog valstybės valdžios institucijos negali kištis į NVO valdymą. Rekomendacijų aiškinamajame memorandume netgi pabrėžiama, kad valdžios institucijoms neleidžiama nevyriausybinės organizacijas valdyti ar paversti jas savo agentūromis (6 par. 28 str.). Tuo tarpu Lietuvoje NVO plėtros įstatymas sudaro visas sąlygas valdžiai kontroliuoti NVO veiklą. Pirmiausia jis reglamentuoja Lietuvos Nevyriausybinė organizacijų tarybos sudarymą. Šios tarybos įstatus tvirtina LR Vyriausybė. Pusę Lietuvos NVO tarybos narių sudaro valdžios deleguoti ir pusę – NVO atstovai. Tarybos sudėtį taip pat tvirtina Vyriausybė. Analogiškai yra sudaromos regionų NVO tarybos. Jų įstatus ir sudėtį tvirtina vietos valdžia, kurį į šias tarybas deleguoja pusę savo atstovų. Tokiu būdu šios tarybos yra visiškai valdžios kontroliuojamos ir be pastarosios pritarimo negali priimti jokių sprendimų. Tiek nacio-

nalineje taryboje, tiek regionų savivaldybių NVO tarybose dažniausiai visuomenei atstovauja nerinkti, viešųjų įstaigų paskirti asmenys. Šis ydingas įstatymas lemia, kad NVO plėtrai skiriamas lėšas nustato vienos ideologinės krypties vertybes propaguojanti NVO grupė, subūrusi į vadinamą nacionalinę koaliciją. Paprastai tarpusavyje susiję šios grupės atstovai pakaitomis skiriami į Lietuvos NVO tarybą (skiria Vyriausybė), o pastaroji rengia projektus Lietuvos NVO veiklai finansuoti. Visuomeninė veikla, kuri stiprina Lietuvos suverenitetą, lietuvių kalbą, kultūrą, patriotinį auklėjimą, šeimą, t. y. stiprina Lietuvos valstybingumą dažniausiai neremiamas. Šis visuomeninio gyvenimo valdymo modelis iš esmės atskleidžia priežastis, kodėl Lietuvoje nėra žymesnių savarankiškų savanorystės pagrindais paremtų pilietinių judėjimų. Iš to kyla piliečių nusivylimas savo valstybe: maži atlyginimai, savivaldos nebuvimas, patriotiškumo, istorinės atminties slopinimas, valstybės simbolių menkinimas, negalėjimas dalyvauti ir įtakoti svarbesnių valdžios sprendimų priėmimą, sukuria neviltingą perspektyvą, skatinančią emigruoti. Per selektyvų NVO veiklos finansavimą ir jų plėtros kontrolę, dalyvaudamos jų valdymo organuose ir absoliučiai kontroliuojamos veiklą, valstybės valdžios institucijos neleidžia atsirasti stipresniems pilietiniams judėjimams, kurie pažadintų visuomenę, kurie esmingai galėtų ginti konstitucines žmogaus teises. Politinės partijos nėra suinteresuotos piliečių aktyvumu, joms niekada nepakaks politinės valios pakeisti minėtą NVO plėtros įstatymą, atsisakyti visapusės NVO veiklos kontrolės. Šiuo atveju Lietuvos valstybingumą ir konstitucines vertybes ginančioms organizacijoms prasminga vienyti į nepriklausomų nevyriausybinė organizacijų aljansą (išsaugant savo nepriklausomumą nuo valdžios institucijų, politinių partijų bei politinių organizacijų). Tik savarankiškos ir nepriklausomos NVO gali priversti politikus ir valdžios institucijas ginti pamatines piliečių teises ir laisves, saugoti konstitucines vertybes, priimti tokius įstatymus, kurie užtikrintų žmonių galimybes išgyventi savo krašte, lietuvių tautos kultūros klestėjimą ir istorinį tęstinumą.

Lietuvos Persitvarkymo Sajūdžio bendroji programa

Nebuvo Lietuvos projekto. Vienintelis nacionalinis ar bent pretenduojantis į tokį buvo Sajūdžio steigiamojo suvažiavimo priimtoji programa, jeigu ją apvalytume nuo komunistinės ideologijos primetų ir ne savo laisva valia ten tebevertotų kalbėsenos štamptų.

Romualdas Ozolas, 2008 01 16.

I. BENDRIEJI NUOSTATAI

1. Lietuvos Persitvarkymo Sajūdis (toliau – Sajūdis) yra savaveiksmis pilietinis judėjimas, kuris remia ir plėtoja Tarybų Sąjungos Komunistų partijos vadovybės pradėtą socialistinės visuomenės persitvarkymą demokratijos ir humanizmo pagrindais. Sajūdis kilo kaip pilietinė iniciatyva, reiškianti visuomenės dorovinį, tautinį, politinį atgimimą.

2. Sajūdis laiko neteisėtais Ribentropo–Molotovo 1939 m. paktus su papildomais protokolais ir visus jų padarinius Lietuvos suverenitetui.

Sajūdis siekia pašalinti stalinizmo ir stagnacijos padarinius, įgyvendinti viešumą ir demokratiją, socialinį teisingumą ir konstitucines garantijas, sutvarkyti ūkį. Tuo tikslu skatinamas pilietinis sąmoningumas ir aktyvumas, rengiamos pilietinės akcijos.

Pagrindinis Sajūdžio tikslas – viešumas, demokratija, Lietuvos TSR valstybinis, ekonominis, kultūrinis suverenitetas, teisinė socialistinė valstybė, kurioje liaudies valia realiai atstovaujama visais įstatymų leidimo ir jų vykdymo bei teisminės valdžios lygmenimis.

Tarybos turi tapti kompetentingais ir vienvaldžiais piliečių valios reiškimo, atstovavimo ir vykdymo organais. Lietuvos TSR turi galioti tik jos įstatymai, grindžiami nauja Respublikos konstitucija, įtvirtinančia Lietuvos TSR liaudies suverenitetą.

3. Sajūdis telkia ir koordinuoja savaveiksmes visuomenės jėgas, palaikančias persitvarkymo ir atsinaujinimo kursą, smerkiančias stalinizmą ir stagnaciją. Sajūdyje gali dalyvauti visi Lietuvos TSR gyventojai nepriklausomai nuo profesijos, partiškumo, tautybės ir religijos.

4. Sajūdis nepavaldus jokiems valdžios organams. Sajūdis palaiko dialogą su tarybiniais ir partiniais organais, remia jų darbą įgyvendinant valstybinį, ekonominį ir kultūrinį Lietuvos TSR suverenitetą.

5. Sajūdis siekia atgaivinti pilietiškai sąmoningą ir aktyvią visuomenę, žmogų kaip moraliai atsakingą asmenybę, pilietį – savo krašto šeimininką ir patriotą. Gindamas visų Respublikoje gyvenančių tautų lygiateisiškumą, Sajūdis siekia užtikrinti lietuvių tautai išlikimo ir suverenaus valstybingumo sąlygas. Tam būtina atkurti ir išplėtoti politines, teises, ekonomines bei kultūrinės gyvenimo formas Respublikos suvereniteto pagrindu.

II. VISUOMENĖ IR VALSTYBĖ

1. Demokratizuojant visuomenę, būtina suteikti realų turinį šūkiui „Visa valdžia – Taryboms“. Tuo tikslu Sajūdis visokeriopai remia demokratines rinkimų tvarkos kūrimą.

2. Sajūdis kovoja dėl tokio Lietuvos TSR valstybės ir visuomenės santykio, kuris įstatymais garantuoja visų visuomenės narių ir demokratinių organizacijų lygybę nepaisant pasaulėžiūros skirtumų. Sajūdis yra už įvairių visuomeninių, politinių, taip pat jaunimo organizacijų kūrimąsi ir legalią veiklą.

3. Sajūdis, įkūnydamas Lietuvos TSR piliečių valią, kovoja dėl Lietuvos TSR suvereniteto. Lietuvos TSR santykiai su kitomis Tarybų Sąjungos respublikomis turi būti grindžiami lenininiais federalizmo principais, politiniais ir teisiniais tautų lygiateisiškumo ir apsisprendimo principais, visuotinai pripažintomis tarptautinės teisės normomis. Lietuvos TSR turi savarankiškai dalyvauti tarptautinėse organizacijose, palaikyti su užsienio šalimis diplomatinis ir kitus ryšius. Nevar-

žomi tarptautiniai ryšiai yra būtina civilizuoto gyvenimo sąlyga, pažangos prielaida.

4. Sajūdis teigia, kad jokia politinė organizacija neturi teisės uzurpuoti Respublikoje politinės valdžios. Įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios funkcijos turi būti griežtai atskirtos. Tai turi kontroliuoti Lietuvos TSR konstitucinis teismas.

Sajūdis teikia įstatymų projektus, siūlo referendumus, dalyvauja rinkimų kampanijose ir prisideda prie jų procedūrų kontrolės, organizuoja pilietines akcijas.

Referendumų rezultatai, kaip visų piliečių valios pareiškimas, turi nulemti Konstitucijos bei kitų svarbių įstatymų priėmimą.

III. ŽMOGAUS IR PILIEČIO TEISĖS

1. Politinė valstybės santvarka privalo teisiškai garantuoti asmens laisvių ir pilietinių pareigų darną. Sajūdis siekia, kad Lietuvos TSR piliečio statusas remtųsi SNO Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Pilietinių ir politinių teisių paktu ir kitais tarptautiniais žmogaus teisių aktais. Tai turi atsispindėti Lietuvos TSR Konstitucijoje.

2. Sajūdis siekia konstitucinių ir kitų teisinių asmens, jo nuosavybės, būsto saugumo garantijų, susirašinėjimo ir telefoninių pokalbių slaptumo, žodžio, spaudos, susirinkimų laisvės. Pilietinės teisės negali būti apriojamos dėl politinių įsitikinimų, bet kokio persekiojimo už politines pažiūras laikomi neteisėtais ir užtraukiančiais baudžiamąją atsakomybę.

Kiekvienam piliečiui turi būti garantuota jo pažeistų teisių ir laisvių teisminė gynyba.

3. Sajūdis įsitikinęs, kad teisinėje valstybėje nėra viena įstaiga ar organizacija negali rinkti apie asmenį tokios informacijos, su kuria šis asmuo negalėtų susipažinti ir, reikalui esant, apskųsti jos rinkėjų įstatymo numatyta tvarka. Piliečiai turi gauti informaciją visuomeniniais ir valstybiniais klausimais, jeigu pastarieji nėra paskelbti valstybine paslaptimi. Socialinė informacija negali būti monopolizuojama.

Visi klausimai, susiję su asmens baudžiamąja atsakomybe, turi būti sprendžiami vadovaujantis nekaltumo prezumpcija. Piliečiui negali būti inkriminuojami jo biografinių anketų duomenys.

Teismo paskirtos bausmės atlikimo vieta gali būti tik Lietuvos TSR teritorijoje; kalnimo ar tremties metu asmuo išsaugo Lietuvos TSR pilietybę.

Sajūdis teigia, kad nėra vienas Lietuvos TSR pilietis negali būti išvežtas už Lietuvos ribų prieš jo valią.

4. Lietuvos TSR Baudžiamąjį kodeksą būtina pertvarkyti taip, kad iš jo būtų pašalinti stalinizmo relikvai. 68, 199¹, 143, 144 straipsniai turi būti panaikinti kaip slopinantys visuomeninį žmogaus aktyvumą, paminantys demokratijos principus. Pagal šiuos straipsnius nuteisti ir atliekantys bausmę žmonės turi būti paleisti.

5. Sajūdis yra už tai, kad piliečiai turėtų teisę apskųsti teismui asmeninius ir kolegialius pareigūnų veiksmus.

6. Nė vienas įstatymas negali būti priimtas be viešo svarstymo arba, esant reikalui, referendumo. Priimti įstatymai ir kiti normatyviniai aktai turi būti skelbiami.

7. Stalinizmo nusikaltimai Lietuvoje ir Lietuvos gyventojams turi būti paskelbti nusikaltimais žmonijai ir žmoniškumui. Asmenys, nusikaltę žiaurumu ir sadistiniais veiksmais, turi atsakyti prieš įstatymą netaikant senaties. Turi būti viešai paskelbti tų nusikaltimų ideologai, organizatoriai ir tiesioginiai vykdytojai,

atimtos jų socialinės privilegijos, apdovanojimai, garbės vardai. Reikia paskelbti neteisėtų represijų aukų pavardes, įamžinti jų atminimą, atlyginti nukentėjusiesiems materialinius ir moralinius nuostolius.

8. Sajūdis siekia, kad būtų panaikinti apribojimai lietuvių kilmės asmenims grįžti į Lietuvą; organizuoja ir remia buvusių tremtinių grįžimą į Tėvynę, rūpinasi jų materialinėmis sąlygomis.

9. Turi būti konstituciškai apibrėžtas Lietuvos TSR pilietybės statusas, jos įgijimo ir netekimo sąlygos.

Lietuvos TSR pilietybės įstatymas turi apibrėžti išeivių iš Lietuvos teisę dalyvauti Lietuvos TSR socialiniame, ekonominiame, kultūriniame gyvenime.

Lietuvos TSR piliečiams reikia garantuoti teisę laisvai emigruoti išlaikant pilietybę.

10. Esamoji karinės tarnybos atlikimo TSRS ginkluotosiose pajėgose tvarka yra pasenusi ir keistina. Sajūdis yra už tai, kad būtų atgaivintos lietuviškų karinių dalių tradicijų, tautinės karininkijos rengimo institucijos. Privalomas karinės tarnybos laikas turi būti sutrumpintas. Sajūdis siekia, kad Lietuvos jaunuoliai karinę tarnybą atliktų Lietuvoje, o pageidaujantiems būtų paliekama teisė tarnauti ir kituose TSRS rajonuose.

Lietuvos TSR piliečiams turi būti draudžiama dalyvauti tuose karo veiksmuose, kuriuos yra pasmerkusi SNO.

Sajūdžio nuomone, galima įvesti darbo prievolę tiems jaunuoliams, kurie dėl savo įsitikinimų negali tarnauti armijoje.

Sajūdis yra už viešojo gyvenimo demilitarizavimą, vidurinės ir aukštosios mokyklos karinio parengimo kurso panaikinimą arba susiaurinimą, merginų atleidimą nuo jo. Aukštųjų mokyklų studentų ėmimą į kariuomenę Sajūdis vertina kaip visuomeniškai nuostolingą. Reikia demilitarizuoti televizijos ir kino programas, vaikų auklėjimą.

Sajūdis yra už tai, kad Lietuvos TSR nebūtų dislokuotas, saugomas ir gaminamas masinio naikinimo (branduolinis, cheminis ir kt.) ginklas, kad būtų laikomasi viešumo dėl Respublikoje dislokuotų karinių pajėgų.

Sajūdis reikalauja iš esmės pagerinti vidaus reikalų organų darbuotojų tarnybos kultūrą.

IV. SOCIALINIS TEISINGUMAS

1. Visuomenės humanizavimas yra vienas svarbiausių Sajūdžio siekių.

Lietuvos TSR piliečiams turi būti garantuota teisė ir reali galimybė laisvai panaudoti savo galias pasirinktoje veikloje, gauti už tai teisėtą atlyginimą. Turi būti panaikinti lygiavos ir socialistinio lenktyniavimo principai.

2. Sajūdis siekia, kad būtų reguliariai nustatinėjama reali Lietuvos TSR piliečių skurdo riba, skelbiami kainų indeksai ir infliacijos dinamikos koeficientas. Būtina iš esmės atnaujinti socialinio aprūpinimo, globos ir labdaros sistemą, sukurti infliacijos kompensacijos mechanizmą, sudaryti sąlygas jaunuomenei, pensininkams ir invalidams dalyvauti įvairiose veiklos srityse.

Turi būti suteikta teisė ir sudarytos realios sąlygos veikti labdaros ir savišalpos organizacijoms, susidariusioms socialiniu, profesiniu, tautiniu ir religiniu pagrindu.

3. Būtina visokeriopai stiprinti šeimą – pagrindinę visuomenės ląstelę.

Sajūdis remia tokią šeimos globos praktiką, kuri garantuos, kad vaikų skaičiaus didėjimas neigiamai neatsilieptų šeimos pragyvenimo lygiui ir vaiko asmenybės ugdymui. Vaikų auginimą ir auklėjimą būtina įteisinti kaip apmokamą darbą. Sudaryti sąlygas ikimokyklinio amžiaus vaikus auklėti šeimose. Įstatymu apibrėžti tėvų atsakomybę už savo nepilnamečių vaikų auklėjimą.

4. Sajūdis yra už kreditavimo sistemos išplėtimą, ypač už būsto statybos ir namų ūkio,

jaunų ir daugiavaikių (turinčių 3 ir daugiau vaikų) šeimų kreditavimą palankiomis sąlygomis. Sajūdis remia priemones, skirtas moters-motinos padėčiai palengvinti ir gausioms šeimoms skatinti. Moterį-motina reikia išvaduoti nuo sunkaus fizinio darbo, sutrumpinti jos darbo dieną.

5. Sajūdis reikalauja, kad gyvenamųjų namų statyba atitiktų Lietuvos kultūros ir istorijos tradicijas, remia spartų individualių namų statybos plėtojimą, taip pat Lietuvos didžiųjų miestų augimo reguliavimą atsižvelgiant į humanistinius ir ekologinius kriterijus. Reikalinga derama kiekvieno Respublikos regiono socialinio ir kultūrinio vystymo programa.

6. Sajūdis reikalauja, kad valstybė saugotų piliečio būstą ir garantuotų gyvenamosios pasirinkimo laisvę. Jei nukeliamas piliečio nuosavas būstas, jam turi būti suteikiamas kitas, su nuosavybės teise ir piliečiui priimtina gyvenama, arba kompensuojamos realios jo atstatymo išlaidos.

7. Sajūdis remia kovą su alkoholizmu, narkomanija, nusikalstamumu ir kitomis socialinėmis negerovėmis, visokeriopai remia blaivybę, skatina žmonių dorovinę atsakomybę. Skatinamos žmonių fizinę ir dvasinę sveikatą ugdančios laisvalaikio formos.

8. Sajūdis teigia būtinumą iš esmės keisti sveikatos apsaugos ir gydymo sistemą, sukurti šiuolaikinę diagnostiką ir reabilitacijos priemones.

9. Sajūdis siekia visapusiško Lietuvos kaimo ūkinio, kultūrinio ir dvasinio atgimimo.

10. Sajūdis remia nepriklausomas viešosios nuomonės tyrimo institucijas, skatina jas nuolat informuoti gyventojus apie įvairių visuomenės sluoksnių pragyvenimo lygį. Reikia sukurti nepriklausomą socialinių problemų tyrimo ir prognostikos centrą.

11. Sajūdis yra už tai, kad būtų panaikintos prieštaraujančios socialiniam teisingumui, visų pirma nomenklatūrinių darbuotojų, privilegijos.

Tarnybinės pareigos turi būti skirstomos profesinės kompetencijos ir konkurencijos pagrindu.

12. Sajūdis konstatuoja, kad profsąjungų struktūra yra reformuotina savarankiškumo ir tikro atstovavimo piliečių profesiniams interesams linkme.

Sajūdis yra už tai, kad Lietuvos profesinės sąjungos taptų savarankiškoms Pasaulinės profesinių sąjungų federacijos narėmis, kad jų struktūra būtų pagrįsta pasaulinio profsąjungų judėjimo principais ir uždaviniais.

Turi būti pripažįstama, kad visi socialiniai ir profesiniai sluoksniai yra lygiaverčiai visuomeniniu ir politiniu požiūriu.

V. TAUTIŠKUMAS

1. Tautinę savimonę ir saviraišką Sajūdis laiko savaiminėmis vertybėmis ir svarbiais visuomenės atgimimo veiksniais.

Sajūdis laiko antihumaniškais ir nusikalstamais ir atmeta stalinistinį genocidą, tautų sumaišymo ir „suliejimo“, nacionalinio nihilizmo politiką, ne vieną tautą įstumusių į etninio išnykimo situaciją.

2. Sajūdis siekia konkrečių ir aiškių konstitucinių ir teisinių tautų lygiateisiškumo garantijų, užtikrinančių Respublikos suverenitetą, pilietybę, lietuvių kalbos pripažinimą valstybine. Šių garantijų pagrindu būtina pripažinti vienodas socialines, ekonomines, kultūrinės teises ir laisves visiems Lietuvos TSR piliečiams nepriklausomai nuo jų tautybės, kalbos, religijos ir papročių.

3. Prisidedamas prie demokratiškos visuomenės atkūrimo Lietuvoje, Sajūdis siekia garantuoti Respublikoje gyvenančioms tautinėms mažumoms jų tautinės savimonės viešo reiškimosi teisę, skatina ir remia jų kultūros ir raštijos savo kalba ugdymą.

Tęsinys 14 psl.

Pradžia 13 psl.

Garantuoti visoms Lietuvos TSR gyvenančioms tautinėms mažumoms teisę tiek padedant valstybės įstaigoms, tiek visuomeniniais pagrindais steigti mokyklas ir klases gimtąja kalba, kurti autonomiškai veikiančias draugijas, propaguoti tautinės kultūros vertybes, jų pagrindu auklėti jaunąją kartą.

Sudaryti sąlygas kitataučiams išmokti lietuvių kalbą, kad jie galėtų plačiau dalyvauti Respublikos kultūriname gyvenime, studijuoti jos aukštosiose mokyklose.

4. Sąjūdis laikosi požiūrio, kad tautinis lygiateisiškumas gali būti įgyvendinamas tik visų tautų atstovams pripažįstant lietuvių tautos apsisprendimo teisę, Lietuvos TSR suverenitetą ir teritorinį vientisumą, pažįstant ir gerbiant lietuvių istoriją, kultūrą ir kalbą. Būtina pripažinti lietuvių, kaip ir kiekvienos kitos tautos, teisę rūpintis savo išlikimu, ūkiu, gamta, kalbos ir kultūros išsaugojimu bei puoselėjimu iš protėvių paveldėtoje teritorijoje.

5. Sąjūdis įsitikinęs, kad nekontroliuojama migracija, sukelta neracionalaus ūkio plėtojimo ir susijusi su žmonių atotrūkiu nuo gimtosios žemės bei kultūros, yra žalinga tautų nacionaliniams interesams.

Migraciją būtina kontroliuoti remiantis Lietuvos TSR pilietybės įstatymu.

6. Sąjūdis smerkia visokį neteisingumą tautiniu pagrindu, tautinio orumo, kultūros ir kalbos žeminimą. Atsiradus nacionalinių santykių įtampai, būtina atskleisti ir viešai svarstyti istorines bei socialines šio reiškinio priežastis, ieškoti teisėtų jo šalinimo būdų. Reikia ugdyti tautų tarpusavio pagarbą ir bendradarbiavimą.

7. Būtina įteisinti lietuvių tautai reikšmingų datų minėjimą. Suteikti galimybę tautinių mažumų atstovams švęsti tautines ir tradicines šventes.

8. Lietuvių tautiniams simboliams būtina suteikti valstybinių simbolių statusą tik atkūrus Lietuvos TSR suverenitetą.

VI. KULTŪRA

1. Kultūra yra savaimingai išsiskleidžiančių tautos kūrybinių galių visuma. Kultūros pamatas yra kiekvieno žmogaus, šeimos, visos tautos dorovė.

Sąjūdis yra prieš valstybės monopolį kultūros srityje ir remia kultūrinės kūrybos laisvę bei kūrybos organizacijų pliuralizmą. Neturi būti ribojama piliečių ir organizacijų leidybinė veikla.

2. Tautos kultūra yra vieninga visuma, jos negalima skaidyti ideologiniais motyvais, vienas dalis priešpriešinti kitoms. Visų kultūros dalių pažinimas ir ugdymas yra būtina tautos istorinio tęstinumo ir gyvybingumo sąlyga.

Būtina branginti ir puoselėti visą Lietuvos kultūrą, apimančią visų Lietuvoje gyvenusių ir gyvenančių tautų kūrybinį įnašą.

3. Demokratinizuojant kultūrą, reikia gaivinti regionų kultūros centrus su jų muziejais, bibliotekomis, spaudos tradicijomis, knygų leidybos teisėmis. Regionų kultūros centruose turi būti saugomos jiems istoriškai priklausančios kultūros vertybės.

4. Sąjūdis siekia netrukdomo kultūrinio bendravimo su pasauliu, plataus ir nevaržomo Lietuvos TSR atstovavimo tarptautinėje kultūros veikloje. Būtina atkurti Lietuvos olimpinį komitetą.

5. Kalba yra svarbiausias tautos požymis, jos savitumo reiškinys forma, didžiausias tautos kultūros lobis. Ją ugdyti ir puoselėti – vienas svarbiausių šeimos, mokyklos ir valstybės uždavinių.

Sąjūdis siekia sugrąžinti ir įtvirtinti lietuvių kalbos teises bei funkcionavimą visose valstybės ir visuomenės gyvenimo srityse, rūpinasi taisyklingos kalbos prestižu. Sąjūdis siekia, kad būtų spartinami visi lituanistikos tyrimo darbai, nuo kurių priklauso tolesnė lietuvių bendrinės kalbos plėtotė.

Būtina globoti tarmes, gaivinti tradicinę kaimo kultūrą ir jos židinius. Skatindamas puoselėti bei propaguoti lietuvių kalbą, Sąjūdis

palaiko Respublikos tautinių mažumų kalbų kultūros ugdymą.

6. Sąjūdis siekia, kad Lietuvoje būtų įtvirtinta tautinė švietimo sistema, atitinkanti tautos istorines ir kultūrinės tradicijas. Pagrindinis tautinės mokyklos tikslas – ugdyti asmenybę, Lietuvos pilietį, patriotą. Visi dėstomieji dalykai turi būti pateikiami Lietuvos kultūros kontekste, tinkamai derinant humanitarines ir gamtamokslines disciplinas. Mokyklų programose teiktinas kultūros istorijos kursas.

Turi būti ruošiami specialistai lietuvių kalba VRM mokyklose, Klaipėdos aukštojoje jūreivystės mokykloje.

Sąjūdis siekia atkurti mokytojo prestižą.

7. Sąjūdis siekia, kad greta valstybinių galėtų veikti ir privačios jaunimo lavinimo įstaigos, paremtos mokymo ir auklėjimo metodų įvairove.

Sąjūdis siekia vaikų ir jaunimo organizacijų įvairovės, jų lygiateisiškumo ir juridinio įteisinimo.

Sąjūdis palaiko glaudžius ryšius su lietuviams, gyvenančiais už Lietuvos ribų, remia jų siekimą turėti lietuviškas mokyklas, tautines organizacijas, spaudą, skatina tuo rūpintis Respublikos vyriausybę.

8. Mokslas yra neatskiriama tautinės kultūros dalis. Sąjūdis siūlo kurti Lietuvos mokslo raidos koncepciją, atitinkančią Respublikos savarankiškumo sąlygas. Aukštosios mokyklos, Mokslų Akademija ir kitos mokslo įstaigos turi turėti plačias autonomijos ir savivaldos teises, atsikratyti administravimo, palaikyti normalius ryšius su užsienio mokslo centrais, naudotis reikiama informacijos šaltiniais. Būtina plėtoti mokslo humanizavimo patenkinantį Respublikos kultūros ir visuomenės demokratizavimo poreikius.

Lietuvos TSR mokslo ir mokymo įstaigoms būtina suteikti teisę tvirtinti mokslinius laipsnius ir vardus.

Būtina atkurti Kauno Vytauto Didžiojo universitetą, įsteigti savarankišką aukštąją mokyklą Panevėžyje.

9. Istorinė atmintis yra būtina kiekvienos tautos savimonei, padeda išsaugoti tautinę tapatybę ir tęstinumą. Istorinė atmintis ypač svarbi lietuvių tautai, turinčiai turtingą ir dramatišką istoriją, pagal tradiciją semiančiai gyvybingumo iš praeities. Reikia pertvarkyti Lietuvos istorijos kursą mokyklų programose.

10. Sąjūdis sieks, kad visi Lietuvoje esantys archyvai priklausytų Respublikos jurisdikcijai, rūpintis susigrąžinti išgrobstyti ir išblaškytus fondus, perkelti į Lietuvą išveiktus archyvus. Reikia nustatyti dokumentų įslaptinimo senaties laiką.

11. Sąjūdis sieks tausti Respublikoje esančius kultūros ir istorijos paminklus, taip pat ginti lietuvių kultūros ir istorijos paminklus, esančius už Lietuvos TSR ribų; susigrąžinti iš Lietuvos išveiktas istorijos, kultūros, meno vertybes; sudaryti ir paskelbti sunaikintų Lietuvos kultūros vertybių sąrašą; globoti visų tautų ir konfesijų kapines, skirti reikiamas lėšas paminklo saugai, numatyti griežtą baudžiamąją atsakomybę už paminklų naikinimą; puoselėti lietuviškų vietovardžių tradicijas.

VII. RELIGIJA IR VISUOMENĖ

1. Sąjūdis siekia, kad būtų normalizuota Bažnyčios padėtis visuomenėje, realiai garantuota teisė Bažnyčiai tvarkytis pagal savo vidinius kanonus.

2. Reikia garantuoti galimybę atgaivinti ir kurti religinius susivienijimus, suteikti jiems juridinį statusą.

3. Niekas neturi teisės primesti kitam asmeniui nepriimtinos pasaulėžiūros, versti jį kalbėti, elgtis ir veikti prieš savo sąžinę. Vaikams neturi būti primetamas jų tėvų įsitikinimams priešingas tiek antireliginis, tiek religinis auklėjimas.

4. Sąjūdis yra už tai, kad tikintieji ir ateistai turėtų vienodas teises skleisti savo pažiūras, kad valstybė nutrauktų ateistinės veiklos organizavimą ir finansavimą (ateizmo propagavimui neturi būti naudojamos tikinčiųjų uždirtos lėšos).

5. Sąjūdis siekia, kad būtų išspręsta Lietuvos bažnytinės provincijos tarptautinio statuso problema.

6. Sąjūdis reikalauja grąžinti Bažnyčiai jai priklausiusias vertybes, neteisėtai nusavintus pastatus, leisti statyti naujus maldos namus.

VIII. ŪKIS

1. Sąjūdis siekia taip pertvarkyti Lietuvos ūkį, kad jis tarnautų žmonėms, jų gyvenimo lygio kilimui.

Žmogus turi tapti savo krašto turtų šeimininku, atgauti teisę savarankiškai tvarkyti gamybą ir pajamas, išbristi iš abejingumo, neveiklumo ir nesąžiningumo, būti tikras, kad tik gabumai ir darbas yra tikrasis jo pajamų šaltinis.

2. Sąjūdis reikalauja Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo, kaip būtinos sudedamosios suvereniteto dalies, prisideda prie jo įgyvendinimo (reikalui esant, ir radikaliomis akcijomis).

Lietuvos TSR ūkis yra vieninga save išlaikanti sistema. Lietuvos TSR ūkiniai ryšiai su kitomis lygiateisėmis respublikomis bei Sąjunga turi būti palaikomi sutartimis ir ekvivalentiškais rinkos mainais.

Respublika pati sprendžia visus vidinius ūkio klausimus – reguliuoja kainas, tarifus, mokesčius, darbo apmokėjimą, finansus, pinigų ir kredito sistemą. Sąjūdis palaiko savarankiškos pinigų sistemos ir jų emisijos įvedimą Respublikoje kaip būtiną priemonę ekonomikos stabilumui užtikrinti.

3. Lietuvos TSR ūki sistema remiasi nuosavybės formų įvairove: valstybine, kooperatine, akcine, asmenine ir mišria nuosavybe. šių formų derinimas, laiduojantis šeiminišką turto naudojimą, daro žmogų tikru ūkio šeimininku. Asmeninės nuosavybės teisė išplečiama ir gamybos priemonėms. Nuosavybės, jos neliečiamumo ir paveldimumo teisė įtvirtinama Konstitucijoje ir įstatymais.

Sąjūdis palaiko tik demokratiškas, savanoriškas, administracinio aparato nesukuriančias įmonių jungimosi į firmas, asociacijas, susivienijimus ir kt. formas.

4. Respublikos valdymo organai turi atsakyti biurokratiško vadovavimo ūkiui, direktyvinio įmonių veiklos planavimo ir planų vykdymo kaip gamybos tikslo. Valdymo organai, atstovaudami piliečių interesams, turi rūpintis mokslo ir technikos pažangos programomis, ekonominės būklės analize ir informacija, subsidijų ir mokesčių politika, kainų priežiūra. Valstybinis užsakymas galimas tik valstybinio aparato ir įmonės abipusio susitarimo forma.

5. Lietuvos TSR ūki struktūra turi būti humanizuojama atsižvelgiant į tautos istorines, socialines demografines, gamtines klimatinės, ekologines ir politines sąlygas bei plėtojama nepažeidžiant ekologinių, kultūrinių ir nacionalinių interesų.

Sąjūdis remia tiesioginius ryšius su tarybinėmis respublikomis ir užsienio šalimis plėtojant prekybą, keičiantis mokslo, technikos, kultūros vertybėmis, statant bendras įmones, vystant turizmą ir poilsį.

6. Sąjūdis palaiko kooperatinio ir individualaus ekonomikos sektoriaus plėtojimą visose ūkio šakose (išskyrus valstybės monopolizuotas šakas) ir prisideda prie šio proceso. Tikslinga reorganizuoti į kooperatyvus nedideles ir vidutines vartojimo reikmenų gamybos, paslaugų sferos įmones, taip pat nuostolingus kolūkius, tarybinius ūkius ir kitas organizacijas. Būtina kelti komercijos kultūrą.

7. Sąjūdis siūlo grąžinti valstietijai žemės savininko teises, gerinti jos gyvenimo ir darbo sąlygas, atkurti individualų ir kooperatinį ūkį. Būtina ginti žemdirbius nuo visokios prievartos ir diktato.

8. Sąjūdis palaiko demografinės sistemos reguliavimo ekonomines ir administracines teises priemones, ginančias vietinių gyventojų interesus, kovoja prieš žinybų ir įmonių savivalę įvežant žmones iš kitų respublikų, nes tai komplikuoja aprūpinimą butais, maistu, vartojimo reikmenimis ir kt.

9. Sąjūdis siekia subalansuoti vartotojo ir gamintojo santykį, tuo tikslu plėtojant rinką, palaikant konkurenciją; ieško ekonominių būdų deficito problemai spręsti.

Sąjūdis, stodamas prieš visokią socialinę nelygybę, jam prieinamomis priemonėmis kovoja su darbo santykių išsigimimu, žmogaus pažeminimu ir išnaudojimu.

10. Sąjūdis tvirtai laikosi pozicijos, kad naujoji ekonominė politika tarnautų ne anoniminei visuomenei, o konkreitiems Lietuvos žmonėms.

11. Sąjūdis yra už tai, kad būtų skelbiamas ir viešai svarstomas tikrasis karinis biudžetas.

IX. GAMTOSAUGA

1. Sąjūdis pripažįsta, kad gamta yra vientisa, visos jos dalys vienodai svarbios. Žmogus turi gyventi santarvėje su gamta; niokodamas gamtą, jis žudo pats save.

2. Grėsminga Lietuvos ekologinė padėtis susidarė dėl sąjunginių žinybų ekologiškai nepagrįstų ekonominių koncepcijų. Respublikos vyriausybės ir žinybų neatsakingumo, kvalifikuotos ekologinės ekspertizės stokos. Ekonominiai ir administraciniai ekologijos ir gamtos saugos problemų sprendimo būdai iki šiol tebėra neveiksmingi. Įgyvendinant Lietuvos TSR suverenitetą, reikia tobulinti turimus ir kurti naujus veiksmingus ekonominius ir administracinius gamtos išteklių naudojimo ir gamtos saugos valdymo metodus.

3. Visiems Lietuvos žmonėms būtina suteikti konstitucines, ekonomines ir kitas įstatymines garantijas, kad jie gyvens sveikoje aplinkoje.

4. Būtina uždrausti Lietuvoje dislokuoti branduolinį, cheminį ir bakteriologinį ginklą. Lietuva turi tapti Europos nebranduolinės zonos dalimi.

5. Sąjūdis reikalauja neplėsti ir nestatyti naujų ekologiškai agresyvių pramonės ir energetikos objektų. Sprendimai dėl potencialiai ekologiškai pavojingų objektų statybos turi būti priimami tik viešai apsvarsčius visuomenei.

Svarbiausias uždavinys – siekti ekologiškai švarios gamybos diegiant mažai energijos reikalaujančią ir mažai atliekų išskinančią technologiją, perprofiluojant arba uždarant gamybos objektus.

6. Būtina nustatyti ekologiškai pagrįstus Lietuvos TSR normatyvinius aplinkos kokybės parametrus, atitinkančius tarptautinius standartus.

7. Sąjūdis siekia, kad Respublikos žemės ūkis ir kitos liaudies ūkio šakos būtų plėtojamos nepažeidžiant ekologijos, mažinant jų neigiamus padarinius, kad būtų gerinama maisto produktų gamyba ir gyvenamosios aplinkos bei gamtos apsauga. Būtina ekologiniu požiūriu įvertinti miestų plėtros koncepcijas.

8. Sąjūdis reikalauja sukurti Lietuvoje ekologinių tyrimų ir ekologinio monitoringo sistemą, aprūpintą šiuolaikiniais prietaisais, reguliariai skelbti visus duomenis apie gamtinės bei gyvenamosios aplinkos būklę. Panaudojant atliktų tyrimų duomenis, pagrįsti neatidėliojant sprendimus gamtos saugos klausimus, tikslinti ir tobulinti Respublikos gamtos saugos strategiją.

9. Būtina likviduoti ekologinį neraštingumą: sukurti Respublikoje ekologinio mokymo, švietimo ir propagandos sistemą.

10. Sąjūdis siekia didinti baudžiamąją atsakomybę už gamtos niokojimą.

11. Sąjūdis reikalauja panaikinti visos ekologiškai svarbios informacijos valstybinį ir žinybinį įslaptinimą. Būtina konkrečiai taikyti ir didinti administracinę ir baudžiamąją atsakomybę už gamtos saugos įstatymų pažeidimus. Parengti naują Lietuvos TSR gamtos apsaugos įstatymą, atitinkantį suvereniteto sąlygas. Valstybinis gamtos apsaugos komitetas turi nepriklausyti nuo vykdomosios valdžios, todėl jis turi būti pavaldus ne Ministrų Tarybai, o Aukščiausiajai Tarybai.

Ryšard MACEIKIANEC

Laikas advokatauti Lietuvai

Lietuva pradėjo kovas dėl nepriklausomybės būdama nacionalinės vienybės ir susitekimio pavyzdys, nebuvo jokių požymių, rodančių, kad šalis susidurs su kokiomis nors problemomis dėl vadinamųjų mažumų.

Nors rusai tada Lietuvoje buvo didžiausia mažumos grupė, skirtingai nuo Latvijos ir Estijos, kažkas nustatė, kad „reprezentacinė“ Lietuvos „tautinė mažuma“ turi būti Lietuvos lenkai (lenkakalbiai lietuviai), prasčiausiai išsilavinusi ir mažiausiai kultūriškai pasireiškusi vietinių gyventojų grupė, matyt, dėl istorinių Lenkijos ir Lietuvos konfliktų, o pirmiausia – dėl tarpukariu okupuoto Vilniaus krašto. Nes šiuos ginčus nesunku buvo atnaujinti ir dar prieš skelbiant Nepriklausomybę per gausybę straipsnių įteigti Lietuvos lenkams (lenkakalbiams lietuviams), kad jie yra lenkų tautinė mažuma, atplėšta Lenkijos ir lenkų tautos, tuo labiau, kad reikšminga jų dalis, geriausiai išsilavinusi ir antisovietiška, 1944–1959 m. buvo evakuota į kaimyninę Lenkiją pagal 1944 m. rugsėjo 22 d. „Lenkijos nacionalinio išsivadavimo komiteto ir Lietuvos Tarybinės Socialistinės Respublikos Vyriausybės susitarimą dėl Lenkijos piliečių evakuacijos iš Lietuvos TSR teritorijos ir lietuvių iš Lenkijos teritorijos į LTSR“, turint tikslą apgyvendinti iš Vokietijos perimtas teritorijas ir likviduoti karo padarytą žalą.

Tai buvo kryptingo lenkakalbių lietuvių izoliavimo ir atskyrimo nuo visuomenės savo Tėvynėje pradžia mūsų laikais, ir tai prasidėjo gerokai anksčiau, dar prieš Nepriklausomybės paskelbimą, pirmiausia – dienraštyje „Czerwony Sztandar“, kurį faktiškai buvo galima rasti kiekvienoje šeimoje, daugiau ar mažiau mokančioje lenkų kalbą. Sėti atskirties sėklas ir „kasti apkasus“ buvo lengviau tokiomis sąlygomis, kai gyventojai visiškai nemokėjo lietuvių kalbos, kurios šio krašto mokyklose su rusų ir lenkų dėstomąja kalba buvo mokoma lygiu, kuris neleido net laisvai susikalbėti su lietuviams.

Tariamų skriaudų ieškojimas, Lietuvos kultūros ir istorijos neigimas, pseudoteorijos apie lenkakalbių lietuvių kilmę – esą jie kilę iš belaisvių, kurių pulkai buvo paimti į nelaisvę konfliktų ir išpuolių į Lenkijos teritoriją metu, priminimas – įgavo vis didesnę masą ir tapo vis populiarenis, prikaustydamas skaitytojų dėmesį, formuodamas atitinkamą jų poziciją Lietuvos Nepriklausomybės idėjų atžvilgiu.

Dauguma pasidavėme tai mistifikacijai, tuo labiau, kad „Sajūdžio“, o paskui ir atgimusios valstybės vadovai bendradarbiavimą su savo lenkakalbiais (iš dalies – baltarusiakalbiais) gyventojais kūrė ne tiesiogiai, o per konsultacijas su įvairaus plauko veikėjais, atvykstančiais iš Lenkijos, kuri, beje, visai nesukubėjo pripažinti mūsų šalies Nepriklausomybės.

Šioje atmosferoje pirmasis Lenkijos ambasadorius, buvęs mokyklos, rengusios kadrus sovietinio KGB Lenkijos filialui, dėstytojas ir buvęs vidaus reikalų ministro pavaduotojas Janas Vidackis, žinomas iš savo sėkmingų veiksmų prieš sovietinės agentūros liustraciją (dabar jis – Lietuvos garbės konsulas Lenkijoje), tam tikru laipsniu veikė kaip metropolijos gubernatorius kolonijoje ar kolonijoje, išsaugojusioje dalinį autonomiškumą, leisdamas sau taip elgtis nebūdžiamas, viešai išsakyti vertinimus ir pareiškimus, už kuriuos normaliomis sąlygomis ambasadoriai išvejami iš rezidavimo šalies.

O kadangi sprendimai dėl to, kas priklauso ir kas nepriklauso lenkakalbiams lietuviams, buvo priimami suderinus su Varšuva ar net pačioje Varšuvoje, tai jie ir pradėjo ieškoti užtarėjų dėl tariamų savo baimių ir skriaudų, patekdami Varšuvos „Wspólnotos“ ir kitų „kraštinių“ organizacijų bei jų lyderių su agentūrine praetimi įtakon.

Ypatingą reikšmę lenkakalbių lietuvių dezintegravimui turėjo A. Stelmachovskio vizitas į Vilnių 2000 m. balandžio 13–14 d., ir nors jis tebuvo visuomeninės organizacijos vadovas, buvo pagerbtas bemaž kaip valstybės galva. Per vizitą ir susitikimus su prezidentu V. Adamkumi, ministru

pirmininku A. Kubiliumi ir kitais Lietuvos politikais bei veikėjais, rūpestingai parengtus Tautinių mažumų departamento direktoriaus R. Motuzo ir prezidento patarėjo Č. Okinčico, buvo pasiektas neviešinamas susitarimas dėl Lenkijos įtakos didinimo lenkakalbių lietuvių aplinkoje, su neformalia teise skirti jiems lyderius ir stiprinti partijos monolitą. Dokumentas veikia iki šiol.

Apgalvotą ir koordinuotą veiklą, vykdomą skatinant lietuviakalbių ir lenkakalbių lietuvių nesutarimus bei atskirtį tarp jų, liudija tai, kad dar sovietinės tikrovės sąlygomis – 1989 rugsėjo mėn. – Vilniaus ir Šalčininkų rajonai paskelbė apie tautinės autonomijos sukūrimą, o Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba priėmė Tautinių mažumų įstatymą, formalizuodama lietuvių daugumai reiškiamas pretenzijas ir įtvirtindama nuomonę, kad faktiškai lenkakalbė (tada dar dideliu laipsniu baltarusiakalbė) grupė yra lenkų (Lenkijos) kalbinė mažuma, su visomis iš čia kylančiomis pasekmėmis.

Tuo laikotarpiu absoliuti Šalčininkų rajono gyventojų dauguma, dauguma Vilniaus rajono gyventojų, kasdieniame gyvenime bendravo „paprastąja“ kalba („po prostu“, baltarusių), ir tai įrodo, kad jie vis dar išgyvena pirmąjį užsitęsusių lenkinimo etapą, o lenkinimas istoriškai Lietuvoje vyko per pereinamąjį rusinimo etapą.

Tokia sovietinės tikrovės pabaiga buvo postūmis tolesniems įvykiams, kai dalyvaujant jau nepriklausomos Lietuvos valdžios atstovams buvo tęsiamas lenkinimo ir izoliavimo procesas, naudojantis, kaip rodo praėjusių metų įvykiai, lenkakalbiais lietuviams per demoralizuotus ir korumpuotus jų lyderius.

2009 m. prezidento rinkimai, kai lenkakalbiais lietuviams, susitarus su jų lyderiais, buvo sumaniai pasinaudota aktyvinant rinkėjus, siekiant užbaigti rinkimus jau per pirmąjį turą – yra išskirtinis „elito“ dviveidiškumo, reto ir nepaprastai rafinuoto manipuliavimo piliečių nuomonėmis ir nuotakomis pavyzdys, kai pažeidžiami įstatymai, demokratijos ir rinkimų laisvė.

Šiame kelyje be strategijos

1988 m. brėžtos Vilniaus krašto autonomijos ribos. Schema iš Vikipedijos

ir atsakomybės organizuotos grupės, veikiančios po tautinių mažumų partijų vėliavomis, įgyvendina neaiškius savo tikslus, palaikydamos kontaktus su priešiška nusiutekusiomis grupėmis už šalies ribų, o destruktinės jų žiniasklaidos priemonės nebaudžiamai finansuojamos iš užsienio ir valstybės biudžeto. Šalies ir sostinės koalicijos su asmenimis, nuolatos pažeidžiančiais įstatymus ir pagrindines piliečių laisves bei teises, jau tapo įprastas reiškinys. Ir nieko nebestebina, kad G. Kirkilas „įsteigė“ Balstogės universiteto filialą, kuris veikia didindamas dezintegraciją ir rengdamas jaunos darbo jėgos rezervą Lenkijai.

Ypatingas vaidmuo jaunimo dezintegravimo ir atskirties įgyvendinimo veikloje tenka švietimo sistemai. Iš mokesčių mokėtojo išlaikomos atskiros rusų, žydų, baltarusių ir vadinamųjų Lietuvos lenkų mokyklos, egzistuojančios šalia visiems prieinamų mokyklų su valstybine dėstomąja kalba, yra reiškinys, kuris nežinomas išsivysčiusiose šalyse, racionaliai naudojančiose mokesčių mokėtojų pinigų ir vertinančiose pilietinės visuomenės, sukurtos nuo pačių pamatų, galią.

Nuo Nepriklausomybės paskelbimo praėjo bemaž 30 metų, kalbinė padėtis Vilniaus ir Šalčininkų rajonuose pasikeitė nedaug. Švietimo ir mokslo ministerija nevykdo savo pareigos ir neatsižvelgia į poreikį skatinti mokytis lietuvių kalbos suaugusius gyventojus, todėl ten egzistuoja „kitas pasaulis“, kuriame informacija apie dabartinius Lietuvos įvykius, jos kultūrą ir istoriją yra menkai prieinama arba pateikiama.

Dėl tokios pusėtinai padėties gana didelė dalimi kalti ir mokslininkai, nes stebėdami nesibaigiantį Lietuvos vardo niekinimą, niekada nesiėmė iniciatyvos pasisakyti ir atlikti gilesnę mokslinę istorinę analizę, kad galėtų nurodyti, kokia krypti turi būti kuriama pilietinė visuomenė, ir taip užbaigtų šį chaosą bei savivalę dėl viešai ir formaliai vartojamų pavadinimų, susijusių su tautinėmis mažumomis, kalbinėmis grupėmis, tautybėmis ir tautomis.

Tai tik keli pavyzdžiai, rodantys, kad nesuprantamas poreikis įgyvendinti toliaregišką integracinę politiką tautinių mažumų ir kitų kalbinių grupių atžvilgiu, turi kelti itin didelį nerimą, nes ilgus metus jis buvo ignoruojamas. Kita vertus, darnios visuomenės kūrimas, įtvirtinant esminius ir pagrindinius dalykus, yra kiekvieno be išimties piliečio ir visų pilietinių organizacijų pareiga. Priešingas pavyzdys: valstybinis pučiamųjų instrumentų orkestras „Trimitas“, vadovaujamas Deivido Staponkaus tradiciškai samdomas rengiant ir įgyvendinant provokacines eitynes Vilniaus centre, kurias su Lenkijos vėliavomis organizuoja Rinkimų akcija, sąmoningai žadindama nepalankumą ir nemalonius prisiminimus iš tarpukario laikotarpio.

Jau pats laikas visiems Lietuvos Respublikos piliečiams, užuot advokatavus grupei, mažumai, organizacijoms ar partijoms, pradėti pirmiausia visur advokatauti Lietuvai kuriant pilietiškus žmonių tarpusavio santykius, kaip dera laisvės siekiantiems žmonėms, ant tiesos, teisingumo ir meilės pamatų.

2018 m. rugsėjo 26 d. Seimo rūmuose renginyje „Vizualinė Sąjūdžio istorija: pamatyti nematomą“ susitiko, diskutavo, dalijosi prisiminimais 1988–1990 metų Sąjūdžio fotografai ir žurnalistai. Ne vienas jų simboliškai ir nuoširdžiai parėmė „Sąjūdžio Atgimimo“ išleidimą.

Andriaus Petrulėvičiaus nuotr.

Mielieji, bendražygiai sąjūdiečiai,

Prabėgo trisdešimt metų, pasikeitė telefonai, adresai, daugelis sąjūdiečių nebūna informuoti apie renginius, nes sunku susisiekti neturint kontaktų.

Būsiu dėkinga už informaciją apie kontaktus ir jų pasikeitimą.

Siųsti ips30metu@gmail.com

Angonita RUPŠYTĖ

Redakcija dėkoja

Ačiū pavieniams rėmėjams ir grupei žurnalistų, fotografų sąjūdiečių bei gerbėjų, dalyvavusių diskusijoje Seime – jų nuoširdi, kukli parama ypač brangi.

Visiems autoriams – nė vienas nepretendavo į honorarą.

Lietuvos bibliotekoms, padedančioms platinti „Sąjūdžio Atgimimą“.

Lietuvos Nacionaliniam Muziejui, suteikusiam galimybę neatlygintinai pasinaudoti foto archyvu.

„Atgimimas“ – 1990

Redaktoratas:

Linus V. Medelis, redaktorius, Audronė Paškūnienė, redaktorius pavaduotoja, Vytautas Žemaitis, ats. sekretorius, Larisa Turlakova, ats. sekretorius pavaduotoja;

Korespondentai:

Audrius Ažubalis, Violeta Gaižauskaitė, Valdas Kaminskas, Audrius Siaurusevičius, Asta Skaisgirytė, Vitalius Zaikauskas, Audrius Zdanavičius, Aldona Žemaitytė, Dalia Žilaitytė, Birutė Neverauskaitė (laiškų sk.).

Techniniai darbuotojai:

Stasys Ungulaitis – išleidėjas, Vida Misevičienė – kompiuterio operatorė, Aldona Zalatorienė – mašininkė, Regina Dobelienė – stilistė, V. Pakštienė, D. Simanavičiūtė – korektorės.

Spaudos platintojai, ūkis:

Vidmantas Vinclovas, Aldona Atkočiūnaitė, buhalterė – Onutė Sidikerskienė, ūkvedys – Valentinas Šimkūnas.

Pastaba:

savaitraščio darbuotojų sąrašas sudarytas pagal išlikusią 1990 m. vasario mėn. algalapio kopiją. 1990 m. pradžios „Atgimimo“ bendrovės sąrašas – be čia pateikto „Atgimimo“ redakcijos sąrašo – nurodomi, papildant kitais šaltiniais, redakcijų „Vozroždenije“/„Soglasije“, „Aušrinė“, darbuotojai ir bendradarbiai: Zita Čepaitė, Liubov Čiornaja, Georgij Jefremov, Tatjana Jasinskaja, Danutė Luskienė, Nina Mackevič, Liuda Pakalnierė, Eimantas Pakutka, Jurij Romanenkov, Birutė Vyšniauskaitė.

Bendrovės „Atgimimas“ archyvas prarastas, todėl labai apgailestaujame dėl galimų netikslumų ar neįrašytų pavardžių. Minėtini pirmieji bendradarbiai: Artūras Janušauskas – ats. sekretorius, Gediminas Rūkas – maketuotojas, Laimūnas Rožukas – popieriaus tiekėjas.

LVM

REDAKcinė KOLEGIJA, 1988 08 16: ANATANAS BURAČAS, VIRGILIJUS ČEPAITIS, BRONIUS GENZELIS, VYTAUTAS LANDSBERGIS, JUSTINAS MARCINKEVičIUS, ROMUALDAS OZOLAS (redaktorius), ZIGMAS VAIŠVILA.

Pirmą numerį padėjo parengti: Gintaras Balionis, Neringa Geležauskaitė, Henrikas Klajūnas, Jūratė Konovienė, Elvyra Kriaučiūnaitė, Feodosija Olševskaja, Audrius Penkauskas, Antanas Rybelis.

*

REDAKcinė KOLEGIJA, 2018. 10 22: Antanas BURAČAS, Bronislavas GENZELIS, Romas PAKALNIS, Vytautas J. BUBNYS, Arūnas GUMULIAUSKAS, Romas GUDAITIS, Albertas SINEVIČIUS

Šį numerį padėjo rengti: Artūras Janušauskas, Valdas Kaminskas, Angonita Rupšytė, Eglė Švedaitė, Vitalius Zaikauskas.

Redaktorius

Linus V. Medelis

Leidinių pagirti, kritikuoti, patarti galima rašant:

sajudisatgimimas@gmail.com